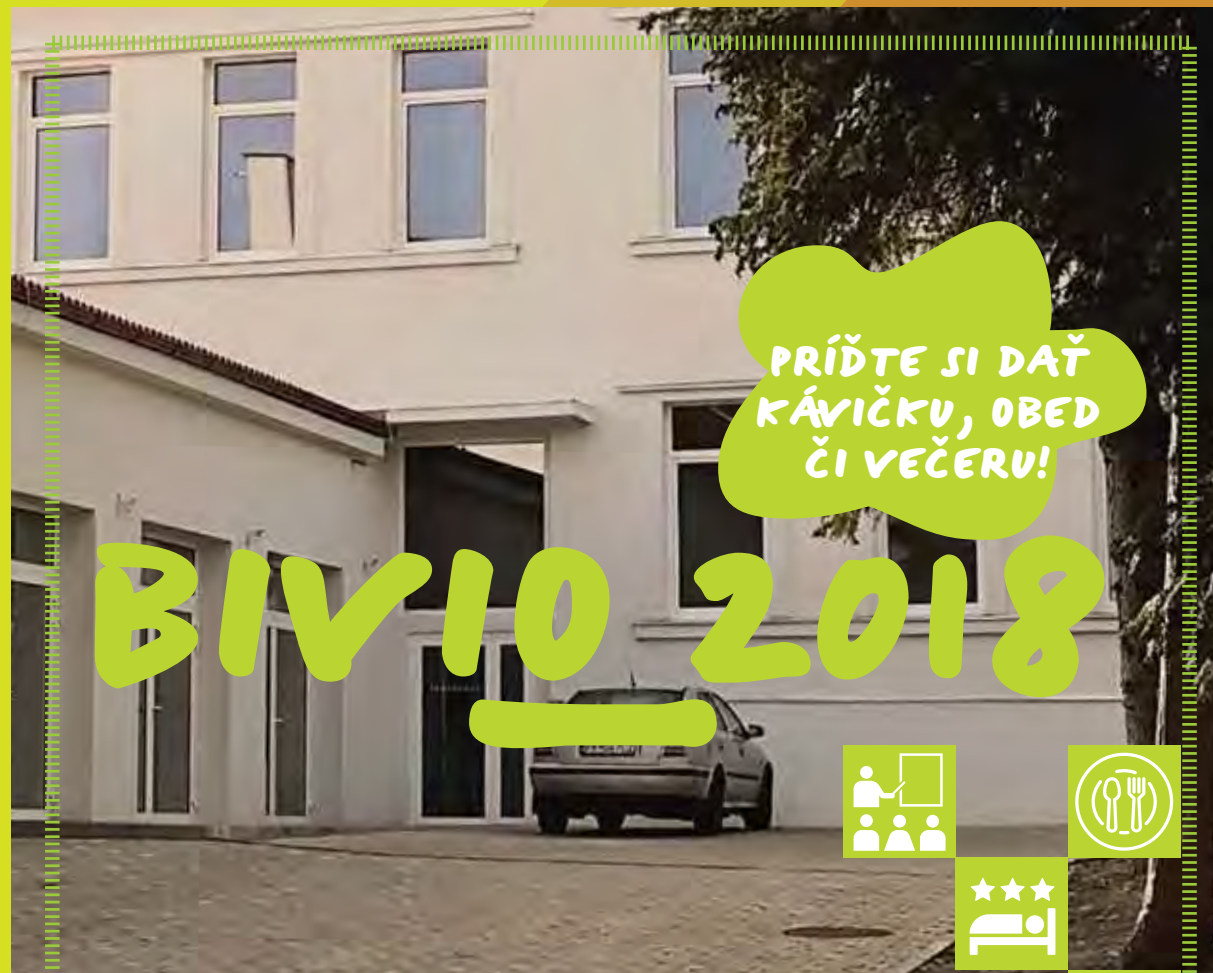




PRÍDTE SI DAŤ
KÁVIČKU, OBED
ČI VEČERU!

BIVIO 2018



Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím
v Slovenskej republike (ZPMP v SR)

vybudovalo komplex BIVIO, v ktorom bude
vzdelávaco-rehabilitačné centrum
a sociálny podnik, ktorý tvorí

- Prijemný ***hotel v Bratislave Rači
- Reštaurácia so skvelou tradičnou kuchyňou
- Práčovňa

Ľudia s mentálnym postihnutím sa v komplexe
zaučia za pomocných kuchárov, čašníkov, pracovníkov
práčovne či chybné.

Ako môžete podporiť komplex BIVIO?

Zaslaním dobrovoľného príspevku

IBAN: SK20 0200 0000 0020 4488 3553 SUBASKBX

www.bivio.sk

ZPMP v SR, Štúrova 6, 811 02 Bratislava, tel.: 02/63814968
e-mail: zpmpvsr@zpmpvsr.sk, www.zpmpvsr.sk

INFORMÁCIE ZPMP v SR 1-2/2018

Združenie na pomoc ľuďom
s mentálnym postihnutím v SR



téma:
Opatrovnícka reforma



Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v SR v spolupráci so ZPMP vo Zvolene, Lesy Slovenskej republiky – Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene a DSS Symbia vo Zvolene

vyhlasuje 23. ročník súťažnej prehliadky výtvarných prác ľudí s mentálnym postihnutím

Výtvarný salón ZPMP 2018

Do súťaže sa môžu prihlásiť jednotlivci aj kolektívy, jednotlivci môžu posilať maximálne 3 práce a kolektívy 10 prác. Do súťaže možno prihlásiť práce v technikách:

- maľba, formát A4 – A2
- kresba, A4 – A2
- grafika, A5 – A3
- plastika, keramika, drevo
- koláž (nie z prírodných a sušených kvetov)
- plošné textilné práce (batika, tkaná tapiséria, textilná miniatúra)
- počítačová grafika
- fotografia (portrét, zátišie, zviera, krajina), minimálna veľkosť A5

V súťaži sa očakávajú pôvodné práce prezentujúce výtvarné hodnoty, vlastné videnie sveta a tvorivý prístup autora.

Všetky práce musia byť označené na zadnej strane týmito údajmi:

- názov práce,
- meno a priezvisko autora,
- vek,
- adresa školy, resp. zariadenia (alebo bydliska, ak ide o jednotlivca).

Ku kolekciám z inštitúcií je potrebné priložiť zoznam prác.

Vrátenie prác:

ZPMP v SR nemá finančné prostriedky na spätné posielanie prác. Vrátené budú len práce označené symbolom „V“, a to formou dobierky.

Na základe rozhodnutia odbornej poroty budú na Výtvarnom salóne ZPMP 2018 udelené tieto ocenenia:

- Cena Grand prix
- Cena za kolektívnu prácu
- Ceny pre jednotlivcov
- Cena za keramiku
- Cena za stvárnenie témy: V krajine snov

AKÁ JE KRAJINA SNOV?

Sny sú brána do nášho najskrytejšieho vnútra. Niekedy prekvapia aj nás samých. V snoch sa ocitáme vo fantastických priestoroch, farebných krajinách, starých zámkoch, obrovských mestách. Cestujeme v čase, skúmame podmorské hlbiny, lietame do vesmíru... Krajina snov môže byť nekonečným oceánom, v ktorom sa plavíme a snažíme sa chytiť bielu veľrybu, alebo rozprávková záhrada plná farieb a neznámych tvorov, alebo domček našich starých rodičov, ku ktorým sme chodili v lete na prázdniny. V sne sa k nim môžeme vrátiť a opäť prežiť šťastné detské chvíle. Môžeme sa obklopiť ľuďmi, ktorých máme radi, alebo naopak utekáme od niečoho zlého, čo nás v sne máta...V snoch zažívame veci, ktoré by sme v reálnom živote nezažili, a práve v tom je ich čaro a mágia.

TERMÍN A MIESTO ZBERU PRÁČ:

Práce posielajte do 1. júla 2018 na adresu: ZPMP Zvolen, Moyzesova 50, 960 01 Zvolen s označením na obálke: „Výtvarný salón ZPMP 2018“.

ZÁVEREČNÉ USTANOVENIE ORGANIZÁTOROV SÚŤAŽE:

Vzhľadom na vysoký počet účastníkov nie je možné vystaviť všetky zaslané práce. O výbere prác na výstavu a o oceneniach rozhodne odborná porota zložená zo zástupcov ZPMP a výtvarníkov. ZPMP v SR si vyhradzuje právo ponechať si víťazné práce na reprezentačné účely ZPMP v SR v zahraničí, na prezentačné výstavy na Slovensku a aukcie, ktorých výťažok môže byť použitý na propagáciu, medializáciu a zvýšenie kvality života ľudí s mentálnym postihnutím. Prihlásením autora výtvarného diela do súťaže „Výtvarný salón“, dorúčením diela do súťaže, autor dáva svoj výslovný súhlas s použitím diela a s majetkovým nakladaním diela ZPMP v SR na tento uvedený účel.

Ocenenia za najlepšie práce budú udelené na vernisáži výstavy 8. novembra 2018 o 14:00 hod. v Lesníckom a drevárskom múzeu, Námestie SNP 23/35, 960 01 Zvolen.

Informácie týkajúce sa zasielania prác poskytnie

PaedDr. Jana Izraelová, symbia@stonline.sk, ostatné informácie Mgr. Zuzana Kolláriková, 02/63814968, e-mail zuzana@zpmpvsvr.sk.

Objednávka INFORMÁCIÍ ZPMP na rok 2018

Milí čitatelia, aj v roku 2018 si môžete objednať časopis **Informácie ZPMP v SR**, ako aj časopis **To sme my**. Vyplňte túto objednávku a zašlite nám ju na adresu: **Republiková centrála ZPMP v SR, Štúrova 6, 811 02 Bratislava. Dobrovoľný príspevok je 10 €. Ďakujeme!**



Závazne si objednávam časopis Informácie ZPMP v SR na rok 2018

Meno, priezvisko:

Adresa (telefónne číslo):

Číslo mi posielajte na adresu (iba ak sa líši):

Objednávam si viac výtlačkov (napíšte počet)

Dátum a podpis objednávateľa

Dobrovoľný príspevok možno uhradiť: prevodom na účet poukázkou typu U na pošte

Číslo účtu: SK5502000000000140534012 / Variabilný symbol: 60418

				
				
				
		ĎAKUJEME SPOLUPRACOVNÍKOM A PARTNEROM NAŠICH PROJEKTOV		

2/ Úvodník

- PhDr. Iveta Mišová

3-14/ Téma: Opatrovnícka reforma

- Opatrovnícka reforma na Slovensku // JUDr. Zuzana Stavrovská
- Príklad dobrej praxe zo zahraničia: Reforma svojprávnosti v ČR – čo sa skutočne zmenilo? // Mgr. Barbora Rittichová
- Ako to vidia rodičia? // Anketa
- Ak boli na Slovensku moje práva porušené, potom... // JUDr. Et Bc. Maroš Matiaško, LL.M

15/ Farby života

23/ Sociálne služby

- Projekt Pomáhame Dúbravke alebo Dobrovoľný zber odpadu v uliciach // Mgr. Erik Forgáč
- Život v našom zariadení podporovaného bývania // PhDr. Jana Tvarožková

26/ Regióny

- DOWN SYNDROME POSITIVE, Oslava 25. výročia Spoločnosti Downovho syndrómu na Slovensku // Rozhovor s podpredsedníčkou SDS na Slovensku Máriou Srnákovou

28/ Terapie

- Play Wisely® Múdre hranie sa // Mgr. Hana Ondrušová, Mgr. Klára Kulichová, Mgr. Veronika Vikrutová

30/ Zahraničie

- Mama na plný úväzok // Rozhovor
- Art brut v Guggingu // Mgr. Michal Kráľovič

32/ Zo života združení

- Žijeme TAK, alebo voľnočasových aktivít nikdy nie je dosť // Rozhovor s PhDr. Annou Kucharikovou, PhD.
- Čo nového v ZPMP Bratislava IV. // Mgr. Magda Papánková

35/ Správy z centrály

Informácie ZPMP v SR 1-2/2018 /// Občasník /// Vydalo: ZPMP v SR • Štúrova 6 • 811 02 Bratislava /// IČO 00683191
tel: 02/63814968 /// e-mail: zmpvsvr@zmpvsvr.sk /// Dátum vydania: 6. 6. 2018 /// Ročník vydania: 25
Redakčne spracovali: PhDr. Iveta Mišová • Mgr. Katarína Petercová • Mgr. Zuzana Kolláriková /// Redakčná rada: Elena Kopalová
• PhDr. Iveta Mišová • Mgr. Katarína Petercová • Mgr. Magda Papánková • Mgr. Ľubica Vyberalová • Mgr. Zuzana Kolláriková
• Mgr. Martina Jarolinová • Mgr. Marián Horanič, Mgr. Mirka Ollé, Mgr. Michal Kráľovič /// Jazyková korektúra: Redigovanie, s. r. o.
foto: archív ZPMP v SR, archív ZPMP NZ, Mgr. Michal Kráľovič, Mgr. Erik Forgáč, archív SDS na Slovensku, archív DSS KAMPINO,
archív Montessori hranie o. z., archív ZPMP IV, archív o. z. žijeme TAK, archív Mgr. Barbora Rittichová, archív Mária Srnáková,
archív Mgr. Magda Papánková /// Grafický dizajn: Zuzana Chmelová /// Tlač: POLYGRAFICKÉ CENTRUM /// www.polygrafcentrum.sk
Akékoľvek rozmnožovanie textu a fotografií len s výhradným a predchádzajúcim písomným súhlasom vydavateľa
Vychádza s finančnou podporou MPSVR SR /// Objednávky zasielajte na adresu: ZPMP v SR • Štúrova 6 • 811 02 Bratislava
Registrované MK SR č. EV 629/08. Podávanie novinových zásielok povolené RP Bratislava č. j. 1591/96 – P zo dňa 10. 4. 1996.
Dobrovoľný príspevok 10 €.

Milí čitatelia,

začína sa leto a s ním prázdniny a dovolenky, zaslúžený oddych. Tešíme sa, že k vám prichádzame s novým dvojčísлом časopisu, ktorý si môžete na dovolenky vziať so sebou a čítať vo voľných chvíľach.

Už veľa rokov sa ZPMP v SR snaží o systémovú zmenu v oblasti právneho zastupovania, o reformu opatrovníctva v Slovenskej republike. Na stránkach nášho časopisu sme vás viackrát informovali o zmene v oblasti spôsobilosti na právne úkony, od 1. júla 2016 je možné človeka len obmedziť, nie pozbaviť úplne (procesné právo). V súčasnosti sa však pripravuje nový zákon, kde budú nové nástroje pomoci a ochrany osôb, ktoré to potrebujú (tzv. hmotné právo). Preto hlavnou témou tohto čísla je **opatrovnícka reforma**. Dočítate sa, čo sa u nás chystá, ale aj ako je to napr. v Českej republike, či kam sa môžeme obrátiť, ak potrebujeme pomoc a pod.

Prinášame vám množstvo zaujímavých článkov o tom, čo sa udialo a deje v našej oblasti a nové informácie z oblasti terapií či vzdelávania. Obrazová príloha vás zavedie do víru tanca, medzi sebaobhajcov, ukážeme vám krásne umelecké výtvary, veď posúďte samy.

Veľkou novinou je, že sme posilnili redakčnú radu o šéfredaktorku Mgr. Katku Peterecovú, člena redakčnej rady Mgr. Michala Kráľoviča a máme tiež (staro)novú šéfredaktorku časopisu *To sme my* Mgr. Mirku Ollé. Srdečne ich medzi nami vítam!

Všetkým čitateľom prajem počas leta veľa krásnych zážitkov. Píšte nám o nich a dajte nám tipy na témy, ktoré vás zaujímajú.

PhDr. Iveta Mišová



Často sa na Slovensku hovorí o ochrane ľudí s mentálnym postihnutím voči rôznym situáciám. Z obavy či zo strachu, aby sa niečo nestalo, prijímame prehnané opatrenia, ktoré vedú k diskriminácii. Ľudia pozbavení spôsobilosti na právne úkony nemôžu rozhodovať o tom, kde a s kým budú žiť, čo môžu a nemôžu robiť, ich súkromie býva narušené. Nemajú právo rozhodnúť sa v celkom bežných veciach a už vôbec nemôžu hovoriť do dôležitých rozhodnutí. Je našim cieľom, aby aj ľudia s mentálnym postihnutím mohli rozhodovať o svojom živote, tento cieľ sa dá dosiahnuť opatrovníckou reformou. A to je našou dnešnou témou.

OPATROVNÍCKA REFORMA NA SLOVENSKU



Aká je momentálna prax, resp. aké sú právne možnosti dospelých ľudí s mentálnym postihnutím, ktorí chcú realizovať nejaký právny úkon (napr. otvoriť si účet v banke, preberať dôchodok, uzatvoriť pracovnú zmluvu so zamestnávateľom a pod.)?

Právne možnosti realizovať nejaké úkony zo strany ľudí s mentálnym postihnutím sú rovnaké ako pre ľudí bez zdravotného postihnutia. Problém nastáva však až v praxi, keď osoba, ktorá koná ako druhá strana, napr. pri uzatváraní zmluvy o účte v banke, môže spochybniť platnosť tejto zmluvy, ak vôľové a rozhodovacie schopnosti človeka sú oslabené. Má sa tým na mysli, ak konajúca osoba nevie posúdiť v celom rozsahu následky svojho konania alebo ak nerozumie tomu, prečo takýto úkon má urobiť, či je pre ňu výhodný alebo ohrozujúci, a či je napríklad takýto úkon pre konajúcu osobu potrebný. V praxi sa môžeme stretnúť s veľkou dôverčivosťou ľudí s mentálnym postihnutím, čím vzniká ďalšie ohrozenie „neslobodného“ konania, ak tento človek uzavrie rôzne druhy zmlúv len preto, že napr. Janko je jeho kamarát a Janko by mu nikdy nechcel nič zlé. Potom stojí za úvahu skúmať, či vôľa, ktorú konajúci človek

s mentálnym postihnutím prejavil uzavretím zmluvy, bola jeho skutočnou vôľou, či to naozaj on takto chcel urobiť alebo ho niekto nahovoril, presvedčil alebo možno aj donútil.

V praxi sa stretávam s obavami rodičov, aby ich dieťa nebolo v budúcnosti zneužit na rôzne zmluvy (alebo aj napr. jednostranné vyhlásenia, majetkové prísluby), aby ho niekto nepripravil o celý majetok, ak tu už rodičia nebudú. Predovšetkým z obavy o budúcnosť mnohí rodičia uvažujú o tom, aby ich dieťa malo obmedzenú spôsobilosť na právne úkony. Od 1. júla 2016 už nie je možné nikoho pozbaviť spôsobilosti na právne úkony, pretože došlo k zmene rozhodovania súdov podľa zákona upravujúceho konanie pred súdmi v mimosporových veciach. O tomto konaní a veľkých zmenách konania na súdoch sme už informovali v predchádzajúcich číslach.

Opatrovnícka reforma – prečo je potrebná? Aké sú jej ciele? Z akých medzinárodných dokumentov a odporúčaní vychádza?

Opatrovníctvo upravené v Občianskom zákonníku v ustanoveniach § 26 – 30 neprešlo od roku 1964 takmer žiadnou

zmenou. Žiadna zmena sa nedotkla ani § 10 Občianskeho zákonníka, ktorá upravuje základ pre vydanie rozhodnutia o pozbavení alebo obmedzení spôsobilosti na právne úkony. Napriek tomu, že Občiansky zákonník ako základný kódex súkromného práva upravujúci osobné a osobnostné vzťahy obyvateľov SR bol novelizovaný viackrát, k zmene opatrovníckeho práva nedošlo.

Pokiaľ ide o konania na súdoch o spôsobilosti na právne úkony a opatrovníckeho konania, tu došlo k zásadnej zmene v procese rozhodovania prijatím zákona č. 161/2015 Z. z. (Civilný mimosporový poriadok). Kým predchádzajúca právna úprava, obsiahnutá v zákone č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok, danú problematiku upravovala len v 7 ustanoveniach, Civilný mimosporový poriadok upravuje konanie o spôsobilosti na právne úkony v 21 ustanoveniach (§ 231 až 251). Táto procesná zmena bola veľmi pozitívne hodnotená aj v Správe o činnosti komisára pre osoby so zdravotným postihnutím za rok 2016 ako prvý krok smerovania vnútroštátnej legislatívy Slovenskej republiky k medzinárodným normám v oblasti ľudských práv chrániacich osoby so zdravotným

postihnutím (s. 45). Procesné právo, t. j. nové postupy konania na súdoch, však nemôže dostatočne nahradiť potrebu jasných a podrobnejších pravidiel hmotného práva. Len hmotnoprávne pravidlá môžu spravodlivo nastaviť právne vzťahy medzi opatrovníkom a opatrovancom. Reforma opatrovníctva je nevyhnutná, a teda aj potrebná predovšetkým z dvoch zásadných dôvodov: Slovenská republika ratifikovala 25. júna 2010 medzinárodný dokument Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím, pričom touto ratifikáciou potvrdila, že má vážny záujem dodržiavať svoje záväzky vyplývajúce z tohto Dohovoru a do praxe uplatniť všetky články Dohovoru. Za srdce Dohovoru sa považuje Článok 12, ktorý priznáva všetkým osobám plnú spôsobilosť na právne úkony a pomoc a podporu pri rozhodovaní všetkým, ktorých rozhodovacie schopnosti sú oslabené. Druhým dôvodom je, že v našom Občianskom zákonníku neexistuje žiadna alternatíva pomoci, ochrany alebo podpory pre ľudí všeobecne označovaných ako „trpiacimi duševnou poruchou,“ ktorí v dôsledku nej nie sú schopní robiť právne úkony vôbec alebo len niektoré. Okolité krajiny už vo svojich právnych úpravách reagovali na prijatý Dohovor



o právach osôb so zdravotným postihnutím a prijali do svojich zákonov aj iné formy podpory pri rozhodovaní sa bez zasahovania do spôsobilosti na právne úkony.

Cieľmi reformy je zrealizovanie skutočných problémov do právnej praxe, poskytnutie podpory pri rozhodovaní a upravenie rôznych druhov pomoci ľuďom so zdravotným postihnutím. Čo sa momentálne na Slovensku v tejto oblasti deje (kde sme na ceste k cieľom reformy)?

Pripravované zmeny reagujú na medzinárodné záväzky Slovenskej republiky, Všeobecný komentár Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím č. 1 (2014) k realizácii článku 12 Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím, Záverečné odporúčania Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím k východiskovej správe Slovenskej republiky, rozsudky Európskeho súdu pre ľudské práva (ESLP), ale aj postoj Ústavného súdu Slovenskej republiky, ako aj návrhy Komisárky pre osoby so zdravotným postihnutím.

Záverečné odporúčania Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím k východiskovej správe Slovenskej republiky:

V súvislosti s aplikáciou Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím treba poukázať na východiskovú správu Slovenskej republiky, ktorú posúdil Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím na 242. a 243. zasadnutí 4. a 5. apríla 2016.

Z pohľadu reformy sú relevantné tieto body záverečných odporúčaní Výboru: Výbor je znepokojený tým, že napriek nedávnym právnym a procesným reformám sa nedostáva rovnosť pred zákonom všetkým osobám so zdravotným postihnutím a odopiera sa im právo voliť, právo uzavrieť manželstvo a založiť rodinu, právo užívať majetok a právo

zachovať si plodnosť. Výbor odporúča, aby zmluvný štát zrušil § 10 ods. 1 Občianskeho zákonníka, ktorý upravuje pozbavenie spôsobilosti na právne úkony, a § 10 ods. 2 Občianskeho zákonníka, ktorý upravuje obmedzenie spôsobilosti na právne úkony, a zaviedol podporované rozhodovanie, ktoré rešpektuje autonómiu, vôľu a preferencie jednotlivca.

Rešpektovanie domova a rodiny (čl. 23): Výbor je hlboko znepokojený tým, že § 12 Zákona o rodine obmedzuje právo osôb s intelektuálnym a/alebo psychosociálnym postihnutím na uzavretie manželstva. Výbor je ďalej znepokojený nedostatočným poskytovaním podpory deťom so zdravotným postihnutím, aby zostali v rodine a aby sa predišlo ich umiestneniu do zariadení, ako aj nedostatkom opatrení na podporu rodičov so zdravotným postihnutím. Výbor odporúča, aby zmluvný štát zrušil § 12 Zákona o rodine; poskytoval primeranú podporu deťom so zdravotným postihnutím, aby mohli zostať vo svojej rodine; a poskytoval podporu rodičom so zdravotným postihnutím, aby si zachovali plnú rodičovskú zodpovednosť za svoje deti.

Informácie o zmenách sú zatiaľ pracovnou verziou spracovanou pracovnou skupinou konštituovanou ministerkou spravodlivosti a podpredsedníčkou vlády SR v júni 2017. Materiál preto treba považovať za nezáväzný – ako pracovný návrh.

Bez náhrady dôjde k vypusteniu celého ustanovenia § 10 OZ, ktorý znie: (1) Ak fyzická osoba pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, nie je vôbec schopná robiť právne úkony, súd ju pozbaví spôsobilosti na právne úkony. (2) Ak fyzická osoba pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, alebo pre nadmerné požívanie alkoholických nápojov alebo omamných prostriedkov či jedov je schopná robiť len niektoré právne úkony, súd obmedzí jej spôsobilosť na právne úkony a rozsah obmedzenia určí v rozhodnutí. (3) Súd pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti zmení alebo zruší, ak sa zmenia alebo ak odpadnú dôvody, ktoré k nim viedli.

Reforma sa osobitne dotkne osôb, ktoré boli pozbavené spôsobilosti na právne úkony do účinnosti zákonných zmien (t. j. novelu Občianskeho zákonníka a Civilného mimosporového poriadku), a preto by sa malo umožniť, aby od účinnosti novely boli preskúmané rozhodnutia o pozbavení spôsobilosti na právne úkony. V určenej

prechodnej lehote od nadobudnutia účinnosti zákonných zmien bude možné požiadať o zmenu rozsahu výkonu opatrovníckeho práva. To znamená, že môže dôjsť napríklad k zúženiu alebo k úplnému zániku výpočtu právnych úkonov či záležitostí, na ktoré je ustanovený opatrovník ako zákonný zástupca. Súd môže rozhodnúť i tak, že schváli zmluvu o podpore pri rozhodovaní alebo ustanoví podporovateľa. Takéto konanie bude môcť okrem samotnej osoby, ktorá je pozbavená spôsobilosti na právne úkony alebo je v nej obmedzená (toto platí aj teraz podľa § 233 ods. 2 Civilného mimosporového poriadku) iniciovať aj opatrovník, súd ex offo, či komisár pre osoby so zdravotným postihnutím.

Zmeny bude potrebné vykonať aj v zákone o rodine, najmä v otázkach manželského práva v nadväznosti na otázky vyňaté z oprávnení opatrovníka, zastúpenia pri uzatváraní manželstva (§ 8 ods. 4), výkonu rodičovských práv rodičom, ak nemá spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu (§ 28 ods. 3), náhradnej osobnej starostlivosti (§ 45 ods. 1, § 46 ods. 3), pestúnskej starostlivosti (§ 48 ods. 2 a 3), poručníctva (§ 56 ods. 1, § 59 ods. 3), zapieranie otcovstva (§ 85 ods. 2), osvojenia (§ 98, § 100 ods. 3, § 101 ods. 2 a 3).

Aké nástroje podpory života osôb s mentálnym postihnutím by reforma opatrovníctva mala priniesť ako alternatívu K momentálne existujúcim nástrojom a/alebo NAMIESTO nich? Resp. ako konkrétne by legislatívne zmeny v oblasti opatrovníctva mali pomôcť/uľahčiť životu ľudí, ktorých sa táto téma týka?

Novou právnou úpravou by mal byť vytvorený inštitút predbežného právneho vyhlásenia, podľa ktorého sa osoba (opatrovanec) môže v čase svojej plnej spôsobilosti na právne úkony rozhodnúť, kto by mal byť ustanovený ako opatrovník a aké želania osoby (opatrovanca) by mal zohľadňovať v čase, keď jeho rozhodovacie schopnosti budú oslabené. Rovnako by mala nová právna úprava určiť možnosť, aby si osoba pre prípad, že sa dostane do situácie, keď jej zdravotný stav bude spôsobovať ťažkosti zabezpečovať svoje záležitosti, mohla vopred zvoliť osobu, ktorá jej bude ustanovená ako opatrovník, a pre ktoré oblasti rozhodovania by bola oprávnená táto osoba. Najčastejšie by malo ísť o osobnú starostlivosť, zabezpečiť pomoc napr. poskytovaním sociálnych služieb, pri správe majetku alebo správe rôznych iných záležitostí. Táto osoba by mohla aj vysloviť pranie, kde si želá zotrvať žiť.

Vo vyhlásení by mohla aj určiť, ktorú osobu si neželá ako opatrovníka.

Základným a nosným princípom reformy je princíp

- nevyhnutnosti,
- primeranosti a subsidiarity pri zásahoch do integrity osoby,
- podpora autonómie osoby.

Budú sa prejavovať pri jednotlivých legislatívnych inštitútoch či postupoch súdov.

Súd by mal určiť aj obdobie, na ktoré sa ustanovuje opatrovník. Právna úprava však pri zmene napríklad zdravotného stavu ako podstatnej zmene okolností už rozhodnutej veci v súdnom konaní umožní podať opatrovancovi, opatrovníkovi, alebo komisárovi pre osoby so zdravotným postihnutím návrh na zmenu súdneho rozhodnutia.

V súčasnosti sa pracuje nad rôznymi verziami ustanovenia opatrovníka, predovšetkým sa kladie dôraz na rodinných príslušníkov. V riešení by mala byť ďalšou nastupujúcou osobou obec. Zásadne sa však odmieta, aby funkciu opatrovníka vykonávali zariadenia sociálnych služieb alebo zdravotnícke zariadenia a ich riaditelia, ako je to doteraz. Zákon počíta aj s možnosťou väčšieho počtu opatrovníkov a rozdelenia úloh medzi nich, čím bude zabezpečená aj ich vzájomná kontrola. Navrhuje sa presne určiť oprávnenia opatrovníka pri zachovaní čo najväčšej autonómie (práva rozhodovať) opatrovanca a vymedzenie úkonov, na ktoré bude oprávnený výlučne opatrovanec a ktoré opatrovník nikdy nebude môcť konať. Súčasne budú špecifikované úkony, pri ktorých musí opatrovník požiadať súd o schválenie takéhoto právneho úkonu, aké budú v záujme ochrany opatrovanca zabezpečené rôznymi podpornými ustanoveniami, s prepojením napr. na register katastra nehnuteľností. Veľká zmena sa dotkne aj obsahu správ o nakladaní s majetkom opatrovanca, ktoré podáva opatrovník súdu.

Opatrovník bude mať zo zákona povinnosť udržiavať s opatrovancom osobný kontakt.

(V článku boli použité texty z materiálu pracovnej skupiny pripravujúcej znenie Opatrovníckej reformy.)

JUDr. Zuzana Stavrovská

Pokračovanie v budúcom čísle

REFORMA SVOJPRÁVNOSTI V ČR

Čo sa skutočne zmenilo?



V roku 2012 nadobudol v Českej republike účinnosť nový občiansky zákonník¹. Ten priniesol i reformu v oblasti svojprávnosti a právneho konania osôb so zdravotným postihnutím. O čo však ide a čo sa skutočne zmenilo?

Nové možnosti voľby podpory

V rámci nových ustanovení občianskeho zákonníka už nie je vôbec zakotvená možnosť zbaviť osobu spôsobilosti na právne úkony, po novom (opäť) svojprávnosti (*pozn. redaktora – v ČR sa vrátili k pojmu svojprávnosť*). Došlo k zhode, že tento nástroj, o ktorom sa často hovorilo ako o tzv. právnej smrti, je naozaj tým, čo by sa už nikdy nemalo používať. Znova sa však objavujú možnosti voľby právnych nástrojov, ktoré slúžia na podporu osôb so zdravotným postihnutím. Každý si teraz môže sám, alebo s pomocou zvoliť ten nástroj, ktorý bude najlepšie zodpovedať jeho skutočným schopnostiam. Už tu nie je len výber v tom, či osobu obmedziť alebo zbaviť svojprávnosti. Podpora sa môže realizovať i bez obmedzenia svojprávnosti. Práve rodiny to často oceňujú, najmä v prípade starnúcich rodičov. Pre mnoho ľudí je predstava, že milovanú mamičku či otecka, ktorí ich s láskou vychovali, nechajú v starobe zbaviť svojprávnosti, úplne neakceptovateľná. Nová úprava ponúka nezachádzať do týchto krajností, ale aplikovať nástroj, pomocou ktorého blízki môžu pomôcť len s tým, čo je v konkrétnej situácii potrebné.

Nový zákon, rovnako ako Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím, vychádza z toho, že podpora by človeku mala byť šitá na mieru. Všetci nemajú rovnaké problémy, všetci však ani nemajú rovnaké faktické možnosti pomoci. Cieľom je, aby si každý mohol vybrať presne takú mieru podpory, ktorá je pre neho najlepšia. Podporu pritom nemusí tvoriť jeden právny nástroj, ale napríklad i niekoľko, v rôznych vzájomných kombináciách. Môže ísť nielen o nové inštitúty občianskeho práva, ale i z oblasti sociálneho zabezpečenia apod. Mimo nezostáva ani úplne neformálna podpora blízkymi, i tá sa „počíta“ pri hodnotení zaistenia potrebnej podpory a bezpečnosti človeka.

Aké sú teda nové inštitúty?

Spôsob zastúpenia, ktorý nie je úplne nový, je **vymenovanie opatrovníka súdom bez toho, aby došlo k obmedzeniu svojprávnosti**. Z nových možností je to tá, kde sú potenciálne najsilnejšie právomoci. Tento opatrovník môže mať kompetencie až v takej miere, ako by ich mal opatrovník osoby, ktorá je obmedzená. Môže teda napríklad i uzatvárať nájomné zmluvy, kupovať nehnuteľnosti, zaväzovať sa k dlhodobým zmluvám. Zákon ustanovuje, že tento opatrovník je vymenovaný tomu, komu zdravotný stav pôsobí

¹ Ide o zákon č. 89/2012 Sb., občiansky zákonník, dostupný napríklad tu: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.



problémy pri správe svojho majetku alebo hájení svojich práv. Môže byť využitý napríklad u osôb s mentálnym postihnutím, ktoré chodia do práce či do školy, mnoho bežných vecí si dokážu bez problémov zariadiť sami, ale cítia sa istejšie, keď pri zariaďovaní dôležitých vecí môžu záležitosti vybavovať spoločne s opatrovníkom. Na danej zmluve potom môže byť podpis len opatrovníka, ktorý koná za osobu s postihnutím, podľa jej vôle, alebo obidvoch osôb. Nemožno však vylúčiť ani situáciu, keď by opatrovník bol iba prítomný pri rokovaní a zmluvu by uzatváral len sám dospelý človek. Konať teda môže človek s postihnutím úplne sám, s opatrovníkom, ako aj opatrovník podľa svojej vôle. Pokiaľ by došlo k situácii, že sa uzavrie poškodzujúca zmluva, mohol by opatrovník uplatňovať jej neplatnosť. V prípade, že človek so zdravotným postihnutím podáva návrh na vymenovanie tohto opatrovníka, súd v zhode s jeho návrhom určí konkrétne právomoci opatrovníka. V Českej republike sa tento typ opatrovníctva využíva vo veľkej miere aj v situáciách, keď osoba s postihnutím návrh nepodáva (typicky preto, že jej schopnosti to už neumožňujú). Ide najmä o prípady, keď sa osoba vlastným právnym konaním nemôže ohroziť, lebo jej závažný stav už fakticky právne konanie vôbec neumožňuje. Aktuálne sa však vedú na najvyššej úrovni debaty o tom, či je využitie opatrovníka bez obmedzenia v týchto prípadoch adekvátne.

Zastúpenie členom domácnosti je ďalšou novinkou. Je určená pre blízkych príbuzných a spolužijúce osoby. Ide stále o právne zastúpenie druhej osoby, ale právomoci nie sú také silné ako u opatrovníka. Zastupovanie je určené len pre obvyklé záležitosti, ako to zodpovedá životným pomerom zastúpeného. Zástupca však za určitých okolností môže rozhodovať o zdravotnej starostlivosti osoby, nie však pri zásahoch s trvalými následkami. Zákon potom stanoví limity pre hospodárenie s financiami na účte zastúpeného. Zastúpenie sa využíva v prípadoch, keď sú schopnosti zastupovaného už pomerne výrazne znížené a sám nie je schopný právne konať. Zastupovanie schvaľuje súd. V rámci procesu schválenia by mal venovať pozornosť tomu, či navrhované zastupovanie nie je v konflikte záujmov zastúpeného, mal by vždy zisťovať jeho názor.

„Nápomoc pri rozhodovaní“ je novým nástrojom, ktorý bol prevzatý zo zahraničia, z Kanady. Práve tam ho do systému presadili rodiny pomáhajúce svojim dospelým blízkym, ktorí potrebovali podporu pri právnom konaní. „Nápomoc pri rozhodovaní“ je inštitútom najmenej intenzívnym, neumožňuje vôbec právne zastupovanie. Umožňuje však posilnenie postavenia faktických podporovateľov. Osoba podporcu môže byť totiž prítomná pri všetkých právnych konaniach podporovaného človeka s postihnutím, môže mu radiť pri rokovaní, upozorňovať ho na problémy, ktoré môžu vzniknúť, pokiaľ by napríklad určitý obchod uzavrel a podobne. Pomoc pri rozhodovaní však nemôže byť poskytovaná, ak človek s postihnutím nesúhlasí. Tento nástroj môže byť skôr poistkou pre prípady, keď rodina či priatelia podporu už dlhé roky realizujú. Môže byť totiž využitý v situácii, keď by napríklad na úrade či v banke nechceli strpieť prítomnosť ďalšej osoby z dôvodu ochrany súkromia. Rola podporcu sa tiež veľmi dobre aktivuje v prípadoch, keď sa človek ocitne nedobrovoľne v zdravotníckom zariadení, či proti svojej vôli v zariadení sociálnych služieb. Podporca totiž pre túto situáciu získava možnosť byť informovaný o dôležitých skutočnostiach súvisiacich s držaním osoby a zároveň na súde môže uplatňovať svojím menom všetky práva zadržovanej osoby v jej prospech. „Zmluvu o nápomoci“ medzi podporcom a podporovaným, ktorú si môžu strany nastaviť presne podľa svojich potrieb, schvaľuje súd.

Nikdy o nás bez nás

V novej právnej úprave sa veľmi posilnilo pravidlo účasti osôb so zdravotným postihnutím na rozhodovaní o svojom živote. To sa prejavuje napríklad v rámci súdneho procesu o svojprávosti, i v mnohých pravidlách, ktorými sú viazaní zástupcovia osoby.



Z procesných pravidiel konaní o svojprávosti možno určite poukázať na zákonnú povinnosť súdu vidieť človeka, o ktorého v konaní ide. Ten si môže zvoliť podľa svojej vôle svojho splnomocnenca a ak požiada o výsluch, súd ho musí vypočuť. Pokiaľ si napríklad rodina myslí, že by štandardné súdne konanie bolo pre ich blízkeho príliš zaťažujúce, môže súd požiadať o to, aby sa konanie realizovalo menej formálne, alebo i na inom vhodnom mieste. Cieľom všetkých týchto pravidiel je, aby proces neprebíhal ako konanie o zásahu do práv, ale ako spoločné stretnutie osôb, ktorého účelom je nájsť najlepšie možné riešenie pre človeka.

Pokiaľ ide o dlhodobých zástupcov osoby, po novom majú výslovne dané niektoré povinnosti zaväzujúce ich rešpektovať vôľu a prania človeka so zdravotným postihnutím. Mnoho dobrých opatrovníkov však nad novými pravidlami iba konštatovalo, že takto predsa opatrovníctvo vykonávajú už mnoho rokov a nejde o nič nové. Zástupca z členov domácnosti i opatrovník má zákonnú povinnosť chrániť záujmy zastupovanej osoby a naplňovať jej práva. Má dbať aj o to, aby spôsob života človeka nebol v rozpore s jeho schopnosťami. To znamená, že má dbať napríklad o to, aby sociálna či zdravotná služba bola nastavená podľa skutočných potrieb osoby (nie prebytok servisu, ani nedostatok starostlivosti). Povinnosťou spomenutých zástupcov je aj to, aby spôsob života osôb zodpovedal ich zvláštnym predstavám a prianiam, ibaže by bolo možné tomu rozumne odporovať. Opatrovník teda nemá byť tým, kto vie vo všetkých záležitostiach najlepšie ako veci majú byť, a podľa toho koná. Má povinnosť načúvať a snažiť sa maximálne realizovať vôľu a prania osoby (dokonca aj tie urobené v minulosti), ktorej poskytuje pomoc vo forme opatrovníctva. Opatrovníci majú napríklad aj výslovnú povinnosť vysvetliť osobe zrozumiteľne povahu a následky rozhodnutia, ktoré by malo byť vykonané.

K ohrozeniu osôb nedošlo

Od začiatku sprevádzala prijímanie reformy otázka, či nedôjde k ohrozeniu ľudí so zdravotným postihnutím. Nikto ich nechcel zbaviť ochrany. Panovali obavy, aby osoby neskončili ako bezdomovci s mnohými exekúciami. Na základe mnohých diskusií so zástupcami opatrovníckych súdov, sociálnymi pracovníkmi zo služieb, úradníkmi zo sociálnych odborov, opatrovníkmi najmä z úradov i neziskových organizácií zaoberajúcich sa právami osôb s postihnutím možno uviesť, že k ohrozeniu osôb po prijatí reformy nedošlo. Varovné signály v tomto smere nevydávajú ani exekútori či insolvenční správcovia. Štatistiky ministerstva spravodlivosti naopak poukazujú na veľmi rozšírené využívanie niektorých nových nástrojov. Napríklad pri opatrovníctve bez obmedzenia svojprávosti došlo počas 4 rokov účinnosti k vydaniu okolo 8 000 rozhodnutí.

V Českej republike ide zrejme o najobľúbenejšiu alternatívu k obmedzeniu svojprávosti. Na druhom mieste je zastúpenie členom domácnosti, podporcovstvo sa tak zatiaľ využíva skôr menej. Čo je však podľa diskusií s odborníkmi ohrozením pre osobu? Situácia, keď o človeka nemá nikto žiadny záujem. Pokiaľ tu nie je nikto iný blízky, priatelia, sociálna služba, zdravotníci, susedia, môže ľahko dôjsť k zneužitiu (i zo strany zástupcu), a to bez ohľadu na to, či má osoba rozhodnutie o obmedzení svojprávosti alebo nie.

Pokiaľ teda Slovensko teraz stojí na prahu zmien v otázke podpory osôb so zdravotným postihnutím pri riešení ich právneho konania, možno povedať len: „Smelo vpred“. Niet sa čoho báť, je však dôležité sa na zmeny dobre pripraviť. A odkaz pre rodiny? Snáď sa už blíži obdobie, keď budú mať vaši blízki možnosť zvoliť si i v oblasti právneho konania to, čo pre svoju podporu naozaj potrebujú, a nebudú musieť čeliť nechceným zásahom do svojich práv.

Mgr. Barbora Rittichová

AKO TO VIDIA RODIČIA?

Na skúsenosti, postrehy a názory sme sa opýtali tých, ktorých sa reforma opatrovníctva najviac dotýka – rodičov dospelých ľudí s mentálnym postihnutím. Položili sme im 4 otázky, tu sú odpovede:

1. Aké sú možné ohrozenia ľudí s mentálnym postihnutím pri právnych úkonoch?
2. V akých situáciách, ktoré súvisia s právnymi úkonmi, by vaša dcéra/syn potrebovali podporu/radu?
3. Kde, v akých situáciách by sa podľa vášho názoru mohlo uplatniť podporované rozhodovanie?
4. Čo by ste si želali, aby sa vyriešilo v rámci opatrovníckej reformy?

Ing. Dagmar Blažeková:

1. Ohrozenie vidím všeobecne pri komunikácii s inštitúciami – lekár, banka, pošta, ÚPSVaR... Problém môže spočívať v tom, že dcéra samostatne nemôže vystupovať pri akejkoľvek riešení problematiky. V súčasnosti má pri každom kontakte s inštitúciou podporu rodiny (hlavne matky). Vzhľadom na to, že sa vie podpísať, bez primeranej podpory a kontroly by mohol byť v budúcnosti zneužitý podpis na úradných dokumentoch.
2. Podpora je určite nevyhnutná najmä pri správe financií, pri podpise rôznych zmluvných dokumentov – banka, zdravotná starostlivosť, sociálne služby...
3. Predpokladám, že moja dcéra s ohľadom na rozsah jej postihnutia bude v budúcnosti potrebovať podporované rozhodovanie, prípadne nejakú formu kontroly pri kompletnom zabezpečení svojich životných potrieb a všetkých súvisiacich úkonov – sociálne a pracovné zabezpečenie, kontakty s inštitúciami, poskytovanie zdravotnej starostlivosti.
4. Určite by pomohlo zabezpečenie tejto vysoko zraniteľnej skupiny ľudí podpornou skupinou, resp. opatrovateľom tak, aby nemohlo dôjsť k ich zneužívaniu

v čase, keď túto funkciu nebude môcť zabezpečiť najbližšia rodina (rodičia). Z môjho pohľadu považujem za dôležité byť pri výbere opatrovateľa, prípadne na začiatku aj nejakým spôsobom kontrolovať jeho činnosť.

Mgr. Ladislav Krajčovič:

1. Ohrozenia ľudí s mentálnym postihnutím pri právnych úkonoch spočívajú prevažne v neznalosti obsahu pojmov „právnickej hantírky“. Často majú problém rozumieť bežnej reči okolitej populácie, keďže s mnohými výrazmi sa vo svojej komunite nestretávajú, a z toho vyplýva užšia slovná zásoba. Majú problém s pochopením abstraktných pojmov (ktoré sa v práve často vyskytujú a majú závažné účinky), pretože sú empiricky ťažko obsiahnuteľné. Často sú ich znalosti založené na osobných skúsenostiach a jednoduchých schémach vzájomných vzťahov dejov okolo nich, takže nie sú schopné odhaliť manipuláciu a ľahko ustupujú už pri prvých náznakoch nátlaku. Preto je ľahké oklamať ich vo význame možných právnych úkonov a v ich dôsledkoch.
2. Náš syn by potreboval podporu prakticky vo všetkých oblastiach bežného života. Hoci ho ešte zasiahlo „oslobodenie od školskej dochádzky“, ani deti s mentálnym postihnutím, ktoré absolvovali špeciálne školstvo, nie sú pripravené na praktický život, pretože boli vedené metódou pokynov, príkazov a povelov, ktoré nedávali veľa priestoru na individuálne riešenie situácií (neraz boli aj sankciované za neuposlušnosť). To viedlo k tomu, že sú naučení poslúchať, neodporovať, prijať bez odporu to, čo sa im ponúkne a nevedia sa rozhodovať, zvážiť pre a proti v jednotlivých riešeniach (nevedia možné riešenia ani hľadať, uvedomiť si a posúdiť možné dôsledky jednotlivých riešení). Tento spôsob výchovy bohužiaľ uprednostňuje aj väčšina rodičov, pretože výrazne uľahčuje život s postihnutým dieťaťom.

3. Podporované rozhodovanie by sa malo uplatňovať vo všetkých oblastiach života ľudí s mentálnym postihnutím. V školstve, v sociálnych zariadeniach, ale i v rodinách. To si však vyžiada najprv zmenu v myslení ľudí vo všetkých týchto komunitách, pretože prístup musí byť systematický a sústavný, aby to neskĺzlo do pohodlia života vo svete pokynov, príkazov a povelov.
4. Opatrovateľská reforma by mala v prvom rade vyriešiť dôstojný život opatrovateľov! Spoliehanie sa na obeť rodiny v starostlivosti o postihnutého člena vedie k obmedzovaniu možností rozvoja všetkých zúčastnených v tomto procese. Mala by zabezpečiť dostatok zdrojov nielen na bezprostredné prežitie opatrovateľov, ale i na ich zapojenie sa do života komunity.

PhDr. Stefi Nováková:

1. Ohrozenia súvisia presne s ich postihnutím. Právne úkony, s ktorými sa stretávame bežne, odborná terminológia, citácie zákonov a s tým súvisiace nároky na pochopenie situácie robia ľuďom s mentálnym postihnutím problém (nielen im, aj bežná populácia potrebuje často pomoc a preklad do „ľudského“ jazyka). Keďže sa ľudia s mentálnym postihnutím v takej situácii „stratia“ a nerozumejú jej, sú schopní prikývnuť na čokoľvek. Nevedia, čo im môže pomôcť alebo ich poškodiť. Ak im povie človek, ktorý je na nich milý a príjemný, aby sa tu podpísali, podpíšu sa. A tu ich môžu ohroziť ľudia, ktorí takúto situáciu zneužívajú.
2. Určite vo všetkých situáciách – pri zakladaní bankového účtu, pri komunikácii so sociálnou poisťovňou o vybavení invalidného dôchodku či posielaní dôchodku na účet, pri zmene zdravotnej poisťovne, pri rokovaní na ÚPSVaR o kompenzáciách, pri nakladaní s financiami, pri nákupoch, u súkromného lekára... skrátka pri všetkých bežných a takmer každodenných osobných záležitostiach. Potrebuje podporu a pomoc niekoho, kto jej poradí v jej záujme, aby dosiahla to, čo potrebuje a v primeranej kvalite. Teraz ju podporujú a pomáhajú jej rodičia a sestra, ale v budúcnosti bude možno potrebovať pomoc aj niekoho mimo rodiny.
3. Podporované rozhodovanie by sa malo uplatniť v každej takej situácii, kde človek s mentálnym postihnutím nevie rozhodnúť sám preto, lebo nerozumie súvislostiam, a hlavne si nevie predstaviť následky a dôsledky každého svojho rozhodnutia. Čiže aj tam, kde nemá predchádzajúcu skúsenosť, ktorú mu vie sprostredkovať ten, kto ho podporuje. Rátame s tým, že „podporovateľ“ má záujem na dobrom výsledku rozhodnutia/akcie/transakcie/ pre človeka s mentálnym postihnutím a vie mu vysvetliť rozdiely a výhody či nevýhody konkrétnej situácie.

4. Opatrovnícka reforma by mala byť prelomová v posudzovaní a nazeraní na ľudí s mentálnym postihnutím. Teda REFORMA v plnom význame slova. V prvom rade reforma z pohľadu zákona a potom prenesená do spoločnosti. Mala by odstrániť diskrimináciu a mnohé znevýhodnenia, ktoré doteraz v tejto oblasti existujú. Ako konkrétny príklad uvediem obavy rodičov, ktoré som na stretnutiach s nimi opakovane počúvala. V súčasnosti nie je zaručený dohľad nad výkonom opatrovníctva. A my rodičia sa samozrejme obávame zneužitia našich dospelých detí, práve z dôvodov, ktoré už boli uvedené. Je to jedna z mnohých skutočností, ktoré by sa mali zmeniť a zlepšiť život rodičom s dospelými deťmi s mentálnym postihnutím, a samozrejme zabezpečiť vyššiu kvalitu života samotným ľuďom s postihnutím.

Ing. Zoltán Téglás:

1. Že budú zneužití. Že budú zatiahnutí do právnych úkonov, ktorým nerozumejú, a nebudú sa z toho vedieť dostať.
2. Moja dcéra by potrebovala radu vo všetkých úkonoch, ktoré bežne vybavujeme v živote.
3. Podporované rozhodovanie predpokladá určitý stupeň spolupráce s podporovaným. Aj určitý stupeň mentálnej úrovni podporovaného. Môže sa uplatniť všade tam, kde je dostatočne vysoká mentálna úroveň podporovaného na pochopenie problematiky. V jej prípade by sa mohlo uplatniť napr. pri nákupoch, keď jej dokážem vysvetliť a ona dokáže pochopiť, prečo niečo teraz kúpiť alebo nekúpiť. Alebo prečo ísť na kávu teraz sem, a nie tam.
4. To je ťažká otázka. Konkrétne v našom prípade, naša dcéra vo väčšine prípadov potrebuje náhradné rozhodovanie, ktoré namiesto nej musím urobiť ja, alebo niekto z rodiny. Ale kto to bude robiť, keď ja tu nebudem, alebo rodina už nebude môcť? Ako budú nastavené parametre? Podporované aj náhradné rozhodovanie by mali robiť ľudia, ktorí v prvom rade budú pozerať na záujmy a možnosti postihnutého. Nastaviť zákonné parametre tak, aby to nebolo možné zneužiť, bude asi ťažké. Želal by som si, aby opatrovnícka reforma dopomohla ku skvalitneniu života postihnutého. Aby rodič nemusel mať obavy, čo bude s dcérou/so synom, keď tu už nebude alebo už nevládze. Aby sa postihnutý aj potom mal aspoň tak dobre, ako keby sa o neho starala najbližšia rodina.



AK BOLI NA SLOVENSKU MOJE PRÁVA PORUŠENÉ, potom...

Na svete existujú dva medzinárodné sudy pre ľudské práva. Ten mladší je nám vzdialený, sídli v Kostarike a rieši prípady zo štátov Južnej Ameriky. Druhý súd, ten starší, je však pre nás veľmi dôležitý, pretože posudzuje prípady aj zo Slovenska. Volá sa Európsky súd pre ľudské práva a v našom článku vám ho stručne predstavíme.



História

Európsky súd pre ľudské práva je orgánom Rady Európy – medzinárodnej organizácie, ktorá vznikla tesne po druhej svetovej vojne ako reakcia na hrôzy a obrovské porušovanie ľudských práv. Jej hlavnými cieľmi je presadzovanie demokracie, vlády práva a ľudských práv.¹ Momentálne má Rada Európy 47 členských štátov z geografickej Európy vrátane napr. Ruska, Turecka, či Arménska.

Už rok po založení Rady Európy členské štáty tejto organizácie prijali 4. novembra 1950 Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Týmto dohovorom sa štáty zaviazali dodržiavať na svojom území ľudské práva zaručené v dohovore. Dohodli aj, že na dodržiavanie tohto záväzku bude dohliadať jeden súd – Európsky súd pre ľudské práva, ktorý bol založený v roku 1959. Ako stála inštitúcia funguje od roku 1993 a jeho založenie prinieslo jednu obrovskú novinku z pohľadu medzinárodného práva. **Možnosť pre každého z nás obrátiť sa na tento súd so sťažnosťou, že štát porušuje ľudské práva. Inými slovami povedané, otvorili sa dovtedy neexistujúce dvere, „zažalovať“ vlastný štát za porušovanie práv.** Slovenská republika je členským štátom Rady Európy od roku 1993 a súd odvtedy rozhodol desiatky prípadov, v ktorých konštatoval porušenie ľudských práv zo strany štátu. V roku 2017 súd rozhodol 395 sťažností, z nich v 12 rozsudkoch konštatoval porušenie ľudských práv.

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv

Povedzme si však niečo bližšie o Dohovore, pretože ten tvorí, hoci si to často neuvedomujeme, základ ochrany ľudských práv na Slovensku. Dohovor je medzinárodnou zmluvou medzi štátmi, v ktorom sa zaväzujú dodržiavať práva v ňom zaručené. Skladá sa z troch častí. Prvá obsahuje ľudské práva garantované Dohovorom: právo na život, zákaz mučenia, neľudského a ponižujúceho zaobchádzania a trestania, zákaz otroctva a nútenej práce, právo na osobnú slobodu a bezpečnosť, právo na spravodlivý proces, zákaz retroaktivity pri trestnom postihu, právo na rešpektovanie rodinného a súkromného života a korešpondencie, právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva, slobodu prejavu, slobodu združovania a zhromažďovania, právo uzavrieť manželstvo, právo na účinný opravný prostriedok a zákaz diskriminácie. Druhá časť upravuje konanie pred Európskym súdom pre ľudské práva a tretia časť sa venuje územnej pôsobnosti Dohovoru, jeho ratifikácii a ďalším procesným záležitostiam.

Dohovor bol od prijatia už štrnásťkrát zmenený tzv. dodatkovými protokolmi. Najvýznamnejšou zmenou bol zákaz trestu smrti v roku 1983. Niektoré dodatky rozšírili aj katalóg ľudských práv, napr. o právo vlastníť majetok, právo na vzdelanie, právo na slobodné voľby, slobodu pohybu a pobytu a ďalšie. Niektoré dodatky zasa reformovali konanie pre Európskym súdom pre ľudské práva s cieľom jeho zefektívnenia, či umožnili národným súdom požiadať ten Európsky o stanovisko v sporných prípadoch.

Sudcovia

Každý členský štát Rady Európy má na Európskom súde pre ľudské práva jedného sudcu. V súčasnosti pracuje v Štrasburgu 47 sudcov a z pohľadu počtu sudcov ide o jeden z najväčších súdnych orgánov na svete. Výber sudcov prebieha tak, že členský štát navrhne troch kandidátov, ktorých potom volí Parlamentné zhromaždenie Rady Európy. To je ďalší orgán Rady Európy, ktorý sa skladá z poslancov národných parlamentov vrátane Slovenska. Sudcovia sú volení na obdobie deviatich rokov, bez možnosti znovuzvolenia. Súčasnou slovenskou sudkyňou je Alena Poláčková, 2015 – 2024, ktorá pred nástupom do funkcie pôsobila ako sudkyňa na Najvyššom súde v Bratislave.

Konanie pred Súdom

Na Európsky súd pre ľudské práva sa môžu obrátiť jednotlivci, skupiny jednotlivcov alebo organizácie, ktorí sa domnievajú, že došlo k porušeniu ich ľudských práv zaručených Dohovorom. Súd ich sťažnosť prerokuje a ak je dôvodná, požiada o vyjadrenie vládu štátu, proti ktorému sťažnosť smeruje. Súd potom vynesie rozsudok, v ktorom konštatuje, či ľudské práva boli alebo neboli porušené. Súd môže obeti priznať primerané zadostučinenie, aj v podobe finančnej kompenzácie. Takýto rozsudok je pre strany záväzný a štát je povinný ho rešpektovať a porušenie ľudských práv napraviť.

Na Súd sa môže obrátiť aj štát, podľa ktorého iný štát nedodržiava ľudské práva zaručené Dohovorom. Vtedy hovoríme o tzv. medzištátnej sťažnosti. V súčasnosti napríklad prebieha konanie medzi Ukrajinou a Ruskom, či Gruzínskom a Ruskom.

Ako sa obrátiť na Súd?

Sťažnosť na Európsky súd pre ľudské práva je možné podať len prostredníctvom štandardizovaného formulára, ktorý je dostupný na internetovej stránke súdu aj v slovenskom jazyku.² Formulár treba vyplniť podľa pokynov v ňom

uvedených, buď elektronicky alebo rukou, vytlačiť, podpísať a zaslať poštou na adresu Súdu uvedenú na poslednej strane formulára do Francúzska. Sťažnosť je možné podať v slovenskom jazyku. Pred vyplnením formulára si treba preštudovať aj Poznámky k vyplneniu formulára, ktoré sú dostupné v slovenčine na stránke Súdu³, a ktoré obsahujú užitočné pokyny ako správne vyplniť formulár. V neposlednom rade je potrebné k formuláru sťažnosti pripojiť prílohy, a teda všetky rozhodnutia vnútroštátnych orgánov a vaše podania k nim, ako aj ďalšie relevantné dokumenty preukazujúce vaše tvrdenia. Súd nevyžaduje originály príloh, stačí teda priložiť ich obyčajné neoverené kópie.

Dôležité je, že **pre podanie sťažnosti sa nevyžaduje právne zastúpenie**. To môže ušetriť ľuďom náklady. Ak vás však zastupuje advokát alebo iný zástupca, je potrebné vyplniť a podpísať splnomocnenie, ktoré je priamo súčasťou formulára.

V prípade, že formulár sťažnosti bude obsahovať formálne nedostatky alebo v sťažnosti budú chýbať prílohy, Súd sťažovateľa v krátkom čase vyzve na opravu podania. Vtedy je potrebné opätovne predložiť formulár sťažnosti, znovu aj s prílohami, pretože si ich Súd neponecháva. Treba si aj uvedomiť, že Súd sa bude zaoberať sťažnosťou až vtedy, keď bude úplná, a tiež to, že Súd počíta šesťmesačnú lehotu až odvtedy, keď dostane úplnú sťažnosť, správne vyplnenú, so všetkými prílohami. Je preto dobré nečakať na posledný deň lehoty a sťažnosť podať minimálne v mesačnom predstihu.

Podmienky prijateľnosti

Dohovor obsahuje viaceré podmienky, ktoré sťažnosť musí spĺňať, aby ju Súd mohol prerokovať. V prvom rade musí sťažnosť smerovať proti štátu, ktorý ratifikoval Dohovor a sťažovateľ musí byť obeťou porušenia Dohovoru. Za istých okolností môžu ale v mene obeti podať sťažnosť aj jeho blízki príbuzní a vo veľmi výnimočných prípadoch, keď sťažovateľ nemá príbuzných ani iných zástupcov, aj mimovládne organizácie. V praxi ide o výnimočné prípady,

¹ Pozor, Rada Európy nie je tá istá organizácia ako Európska únia – nadnárodná medzinárodná organizácia so sídlom v Bruseli, ktorá sa skladá z 28 členských štátov.

² https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/slo&c=#n1357809352012_pointer

³ https://www.echr.coe.int/Documents/Application_Notes_SLK.pdf

typicky porušenie práva na život. Ďalej je dôležité uvedomiť si, že sa možno sťažovať len na porušenie práv zaručených v Dohovore. Napríklad Dohovor neobsahuje samostatné právo na zdravie – možno sa však sťažovať na porušenie práva na súkromný život, ktoré je také široké, že zahŕňa aj zdravie človeka. Z hľadiska času nie je možné sťažovať sa na porušenie práv, ktoré nastalo predtým ako Slovensko ratifikovalo Dohovor. Teda, sťažovateľ pravdepodobne neuspeje, ak bude tvrdiť, že jeho práva boli porušené v roku 1991, ak toto porušenie netrvalo ďalej. Z hľadiska územia musí k porušeniu dôjsť na území daného štátu, teda na území napr. Slovenskej republiky, alebo na území, ktoré má daný štát pod kontrolou. To bude napríklad situácia, keď Rusko fakticky ovláda čas územia Moldavska, či keď Spojené kráľovstvo ovládalo po invázii v Iraku časť územia okolo mesta Basra.

Pred podaním sťažnosti treba vyčerpať dostupné a účinné vnútroštátne opravné prostriedky. Tie budú záležať od typu porušenia ľudského práva. V slovenských podmienkach pôjde spravidla o žalobu k súdu a v prípade neúspechu podanie odvolania, prípadne dovolania. V trestnoprávnej rovine pôjde o podanie trestného oznámenia a v prípade neúspechu podanie sťažnosti k príslušnej prokuratúre. V poslednej inštancii je spravidla potrebné podať ústavnú sťažnosť na Ústavný súd, v nej treba namietnuť všetky práva, ktoré by ste namietali pred Európskym súdom pre ľudské práva. To je veľmi dôležité a netreba na toto zabúdať. Zmyslom podmienky vyčerpania opravných prostriedkov je totiž to, aby štátne orgány mali reálnu možnosť napraviť porušenie ľudských práv na vnútroštátnej úrovni, tzv. pravidlo subsidiarity a Európsky súd pre ľudské práva na toto pravidlo veľmi dbá. Ktoré opravné prostriedky je potrebné vyčerpať, môže byť niekedy komplexná a komplikovaná otázka, preto ak máte pochybnosti, radšej sa poraďte s právnikom. Ak totiž nevyčerpáte opravné prostriedky správne, Európsky súd pre ľudské práva môže vašu sťažnosť odmietnuť.

Sťažnosť treba podať v lehote šiestich mesiacov od rozhodnutia vo vašej veci v poslednej inštancii. Na Slovensku pôjde spravidla o vydanie, prípadne doručenie rozhodnutia Ústavného súdu. Ak počítate šesťmesačnú lehotu od doručenia rozhodnutia, treba Súdu preukázať,

kedy vám bolo rozhodnutie doručené, napr. kópiou obálky, prípadne si nechať na rozhodnutí vyznačiť doložku právoplatnosti. Práve táto lehota sa po ratifikácii dodatkového protokolu č. 15 bude skracovať na štyri mesiace. Ak sa plánujete obrátiť na Súd v Štrasburgu, je vhodné začať pracovať na príprave sťažnosti čo najskôr od vydania rozhodnutia v poslednej inštancii.

Sťažnosť nesmie byť zjavne neopodstatnená. Toto kritérium je veľmi široké a Súd ho používa pomerne často. Ide napríklad o sťažnosti, ktoré v zmysle judikatúry nezakladajú porušenie Dohovoru, napr. nevrátenie peňazí za nákup letenky v prípade stornovaného letu. Súd nie je tzv. štvrtou súdnou inštanciou. To znamená, že ak sťažnosť smeruje len proti možno nesprávnej interpretácii domáceho práva, alebo podľa sťažovateľa nesprávne posúdeného skutkového stavu či nesprávne vykonaného dokazovania, a zároveň zo spisu plynie, že konanie pred vnútroštátnymi súdmi nebolo zjavne svojvoľné, alebo poznačené hrubými procesnými nedostatkami, čo sú vážne a skôr nebežné pochybenia, Súd sťažnosť odmietne ako zjavne neopodstatnenú.

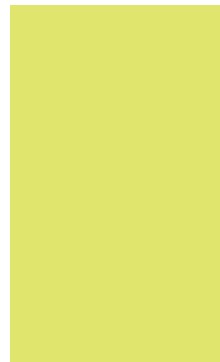
Poslednou podmienkou prijateľnosti je kritérium závažnej ujmy. Toto kritérium bolo zavedené až neskôr a jeho zmyslom je to, aby Súd ako medzinárodný orgán neriešil bagateľné spory. Ak teda sťažovateľovi porušením ľudského práva nevznikla závažná ujma a vnútroštátne súdy sa jeho sťažnosťou zaoberali, Súd ju môže odmietnuť.

Judikatúra

Rozhodnutia Súdu sú zverejňované na internete v databáze s názvom HUDOC⁴ v oficiálnych jazykoch Súdu – angličtine a francúzštine. V databáze však možno nájsť niektoré významné rozhodnutia aj v slovenskom, či českom jazyku.

JUDr. et Bc. Maroš Matiaško, LL.M

⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/>



ART BRUT V GUGGINGU





farby života

Oslava 25. výročia Spoločnosti Downovho syndrómu na Slovensku

Informácie ZPMP v SR 1-2/2018 16

17



farby života





farby života



Informácie ZPMP v SR 1-2/2018 18



19

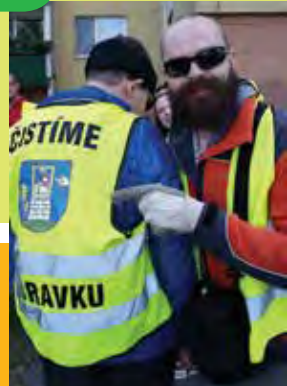


farby života

DEŇ AUTIZMU ZPMP Nové Zámky



Projekt POMÁHAME DÚBRÁVKE





farby života

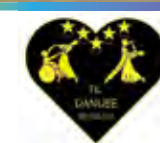


farby života

BÁL MENDOSÍNO



5. mája sa v Moyzesovej sieni v Bratislave konala skvelá tanečná súťaž **Memoriál Ivanky Dvořáčkovej** a zároveň súťaž o pohár starostu mestskej časti Dúbravka, ktorú organizoval Tanečný klub Danube pod vedením tanečného prezidenta Andreja Mičuneka. Finalistami v súťaži párov s mentálnym postihnutím boli Zuzka Csontosová a Maľko Mišo 1., Lucka Ťažárová a Ivko Klen 2. a Anička Huťová a Robko Vladár 3. **Tešíme sa z ich úspechov a gratulujeme!**





farby života

SEBAOBHAJOVANIE

Informácie ZPMP v SR 1–2/2018 22



23

Projekt POMÁHAME DÚBRÁVKE alebo Dobrovoľný zber odpadu v uliciach (Ergoterapia v DSSpKM v praxi)



sociálne služby



Domov sociálnych služieb prof. Karola Matulaya sa nachádza v tichom prostredí mestskej časti Dúbravka. Klienti tohto zariadenia sa pod odborným vedením venujú zmysluplnej činnosti čistenia svojho blízkeho aj vzdialenejšieho okolia už vyše roka. O tom, ako táto aktivita vznikla, napísal niekoľko riadkov iniciátor a koordinátor projektu Mgr. Erik Forgáč:

Podobných projektov v rámci celej našej spoločnosti je viacero. Ľudia začínajú byť citlivejší k svojmu okoliu, k životnému prostrediu. Občianske iniciatívy zamerané na skrášľovanie okolia pôsobia v rôznych mestských častiach. V súčasnosti pozorujem mnoho verejnoprospešných projektov, v ktorých dávajú jednotlivci či celé skupiny jasne najavo svoje postoje, alebo len jednoducho sú ochotní pridať svoje ruky k dielu. Pre mňa je veľmi dôležité zaujímať sa o prostredie, v ktorom pôsobíme, nech je to kdekoľvek. Každý z nás môže prispieť svojou troškou, aby sa mnohým žilo lepšie.

Ak však hovoríme o ľuďoch s hendikepom, ja osobne o rovnakom či podobnom projekte neviem. Som si však istý, že táto minorita v rámci Slovenska pracuje na mnohých verejne prospešných aktivitách. Oblasť, v ktorých sa môžu realizovať, je mnoho. Vo väčšine je však potrebná pomoc v podobe nápadu, realizácie i samotného vedenia zo strany majority. Ak je však projekt dobrý a vytrvá v čase, jeho následná realizácia je už zväčša bezproblémová.

Už je to viac ako rok, čo sme s aktivitou začali. K tejto činnosti ma inšpirovalo niekoľko faktorov. Prvotným impulzom bolo zavedenie prepracovaného spôsobu separovania odpadu (verím, že o tomto projekte napíšeme niekedy nabudúce) v rámci celého nášho zariadenia tak, aby z toho mohli ťažiť najmä naši prijímatelia sociálnej služby. Išlo hlavne o porozumenie a zjednodušenie celého procesu. Táto činnosť sa tak uchytila, že niektorí prijímatelia sociálnej služby začali nadobudnuté vedomosti prenášať aj za múry nášho zariadenia, resp. do domáceho prostredia. No a odtiaľ bol už len krok k starostlivosti o čistotu širokého okolia.

Zo začiatku sa pridali len dvaja. Prešlo niekoľko týždňov a postupne sa zapájali ďalší a ďalší. Momentálne má záujem chodiť 16 ľudí. Predpokladám, že do budúcnosti sa vykryštalizuje 10 až 12 ľudí. Na moje osobné prekvapenie sú ich reakcie viac než pozitívne, o čom svedčí aj spomenutá účasť. Vnímanie tejto činnosti sa u nich rôzni. Niektorí to vnímajú ako serióznu prácu, iní ako príjemne strávené predpoludnie, no väčšina je šťastná, že pracuje na činnosti, ktorej rozumie a ktorú zvláda od začiatku až do konca. Možno by to takto nevedeli vypovedať, no dovoľm si to tvrdiť z pozície človeka, ktorý ich dobre pozná.

Reakcie verejnosti nás sprevádzajú už od samotného začiatku. Časť ľudí akoby sme zarazili. Nespustia z nás pohľad. Ďalší nás sprevádzajú úsmevom či pozdravom, no a nemalé percento okoloidúcich sa dokonca aj pristaví, porozpráva, ba dokonca, ak máme spoločnú časť cesty, aj pomôže. Týmto chcem poďakovať všetkým, ktorí tak urobili, alebo ešte len urobia. Pre ľudí s inakosťou je veľmi dôležitá podpora akéhokoľvek charakteru. Niekedy stačí úsmev, prípadne slovo – dve a svet okolo nás bude krajší, lepší a čistejší

Naše zariadenie ponúka niekoľko druhov a foriem sociálnych služieb, pričom z hľadiska samostatnosti, pre ľudí s mentálnym postihnutím, je našou súčasťou aj zariadenie podporovaného





sociálne služby

ŽIVOT V NAŠOM ZARIADENÍ PODPOROVANÉHO BÝVANIA

Zariadenie podporovaného bývania sme otvorili v novembri 2012 pre mentálne postihnuté dospelé osoby v rodinnom domčeku na Mokrohájskej ceste 5. Nové bývanie s novým spôsobom života tu našlo šesť jeho obyvateľov, ktorí od svojho detstva či ranej mladosti boli klientmi domova sociálnych služieb s celoročnou pobytovou sociálnou službou v DSS pre deti a dospelých KAMPINO v bratislavskej Petržalke.

Od októbra minulého roka máme pre Zariadenie podporovaného bývania k dispozícii aj 6 garsónok v bytovom dome na Mokrohájskej ceste 9. Sociálnu službu v nich našlo ďalších 6 klientov s nižšou mierou podpory a vyššou mierou samostatnosti.

Keď múry a spôsob života medzi nimi začali klientov v domove sociálnych služieb omínať, rozhodli sme sa ich povzbudiť, podporiť v rozhodnutí a pripraviť im spôsob života čo najviac približujúci sa spôsobu života rodiny. Zmena sociálnej služby smerom k vyššej samostatnosti a nezávislosti znamenala pre nich nielen nájsť na zmenu odvalu, ale učiť sa novému spôsobu života v nových životných podmienkach – naučiť sa starať o seba samého, domácnosť, záhradu, byť tolerantným voči ostatným členom domácnosti, spoznávať komunitu, v záujme vlastného osobnostného rastu sa stať jej plnohodnotným členom. Najťažšie bolo a stále je preberať zodpovednosť za svoje konanie, správanie a rozhodovanie. Bolo niekoľko krízových situácií, ktorými klienti prešli a väčšina z nich sa dnes už neopakuje.

Nakupovanie potravín a spotrebného tovaru, príprava jedla, upratovanie svojej izby a celej domácnosti, pranie, žehlenie a starostlivosť o záhradu zaberie obyvateľom domčeka, ako ho všetci voláme, veľa času. Napriek tomu majú čas na prácu navyše a záujmové činnosti. Zatiaľ pracujú ako dobrovoľníci, príp. na dohodu, najmä keď ide o príležitostné sezónne práce – odhŕňanie snehu alebo hrabanie listia. Dobrovoľne pracujú v Mestských lesoch, McDonalde, Slobode zvierat alebo príležitostne pri zabezpečovaní spoločenských alebo športových aktivít realizovaných inými organizáciami. Tieto činnosti ich trénujú pravidelne vykonávať vopred dohodnuté pracovné činnosti, zodpovednosti za svoj prístup k práci a jej výsledok. Nie vždy je na prácu chuť, ale život je raz taký, núti nás prekonávať sa a byť vytrvalými. Takými sa stávajú



aj obyvatelia nášho domčeka. Radosť z dobre vykonanej práce sa vždy dostaví, lebo byť spokojným a užitočným je cieľom každého, kto si stavia životné ciele. Katka, Barborka, Milanko, Vladko, Maroško a Rajko si dávajú dosiahnuteľné ciele, také, ktoré im v budúcnosti dodajú odvalu pravidelne pracovať a konať ešte samostatnejšie, a možno za viac peňazí. Dobrovoľnícku prácu sme poňali ako tréning pracovných zručností v prirodzenom pracovnom prostredí. Naopak, niektorí obyvatelia bytov dokážu samostatne pracovať, byť zamestnaní za vlastný príjem z pracovného pomeru.

Niektorí z klientov domčeka našli záľubu aj vo výrobe dekoratívnych mydiel pod vedením koordinátorky Zariadenia podporovaného bývania. Pod ich rukami vznikajú rôzne tvary, veľkosti a vône mydla. Tie sa stali súčasťou prezentácie na rôznych podujatiach a predaja na predajných trhoch. Každý klient má osobného asistenta. Môžu tak zmysluplne tráviť voľný čas a venovať sa činnostiam, ktoré ich naplňujú a prinášajú radosť. Kultúrne, športové a spoločenské aktivity sa s osobným asistentom stali pravidelne dostupnými. Úlohou osobného asistenta nie je riadiť klientovi život, ale sprevádzať ho, podporovať a motivovať k samostatnému rozhodovaniu sa pri výbere voľnočasových aktivít, ale aj sprevádzať ho k lekárovi alebo do práce. Prechádzky, kino, divadlo, posedenie



sociálne služby



na kavičke, návšteva múzea, dokonca aj spoločenský ples sú pre našich klientov v sprievode osobného asistenta takmer denne bežnými aktivitami. Navštevujú aj OZ TAK ŽIJEME, ktoré organizuje tematické soboty, zúčastňujú sa na stretnutiach pod záštitou Spoločnosti Downovho syndrómu na Slovensku. Naučili sa organizovať svoj voľný čas, len tak môžu stihnúť všetky svoje povinnosti, aj záujmy a záľuby.

V záujme osobnostného rozvoja pripravujeme pre našich klientov aj sociálno-psychologické výcviky cielene zamerané na dôležité témy – ako povedať bez obáv čo sa mi páči a čo nie (byť asertívnymi), reagovať na druhé osoby (dávať spätnú väzbu), zvládať záťažové situácie, pracovať s emóciami, učiť sa etike v správaní a konaní a mnoho ďalších tém. Čo s voľným časom? Túto otázku si nemusí klásť nikto z nich. Vždy je čo robiť, kam ísť...

Naše Zariadenie podporovaného bývania ponúka klientom nielen kvalitné bývanie, ale aj vysokú kvalitu života, pretože kladie dôraz na ich dôstojnosť, rozvoj, podporuje ich v samostatnosti, nezávislosti, rešpektuje ich individualitu, vlastný názor, vek, kultúru...

PhDr. Jana Tvarožková

bývania. Mnohí z týchto obyvateľov už pracujú na rôznych pozíciách, či už na zmluvy, dohody, alebo ako dobrovoľníci pre rôzne organizácie alebo jednotlivcov. Väčšina našich klientov však využíva ambulantnú službu v rámci DSS. Tu pracujeme na základe individuálneho plánu, ktorý je „šitý na mieru“ každému prijímateľovi sociálnej služby. Jednoducho o tom hovorí aj vízia DSSpKM takto: „Sprevádzať našich klientov v ich vývine od raného detstva tak, aby sa každý z nich s našou odbornou i ľudskou pomocou a podporou aktívne dopracoval k vrcholu svojich možností a zaradil sa do bežného života“. Aj náš projekt „pomáhame Dúbravke“ je výsledkom naplňovania spomínaných individuálnych plánov, v ktorých sa jednotlivé ciele zhmotňujú do konkrétnych činov.

Vízia tohto projektu je založená na jeho predpokladanej dlhodobej udržateľnosti. Všetko však musí najprv preveriť čas. Na začiatok sme si stanovili cieľ vytrvať rok. Podarilo sa. Ciele aj vízie sme naplnili, ba dokonca vysoko prekročili. Prínos tejto činnosti je veľký. Doterajšie výsledky projektu svedčia o jeho zmysluplnosti nielen pre nás, ale aj pre široké okolie. Od januára 2017 až do apríla 2018 sa nám v blízkom i vzdialenejšom okolí podarilo vyzbierať 54 vriec odpadu (1 vreca/120 l). Aktívne a zmysluplné zamestnávanie ľudí s inakosťou má význam. O to väčší, ak prináša osôh nielen nám.

Mgr. Erik Forgáč

DOWN SYNDROME POSITIVE

Oslava 25. výročia Spoločnosti Downovho syndrómu na Slovensku



O oslave 25. výročia Spoločnosti Downovho syndrómu na Slovensku (SDS) sme sa porozprávali s podpredsedníčkou SDS Máriou Srnákovou.

Máte za sebou veľkú akciu, ste plná zážitkov a dojmov, ste spokojná s tým, ako to celé dopadlo?

V sobotu 28. apríla 2018 naša Spoločnosť Downovho syndrómu na Slovensku oslávila 25. výročie svojho založenia. Oslavy prebiehali na Trenčianskom hrade, záštitu nad podujatím prevzal predseda Trenčianskeho samosprávneho kraja Ing. Jaroslav Baška.

Samotnej oslave predchádzalo množstvo príprav v rôznych oblastiach. Na prípravách sa podieľalo hlavne predsedníctvo našej spoločnosti, ale aj niektorí nadšenci mimo predsedníctva, bez ktorých by sa nám určite nepodarilo dosiahnuť úroveň podujatia, ktorú sme mohli v sobotu vidieť. Aj vďaka nim sme mohli našim členom, priaznivcom, sympatizantom, podporovateľom, ale aj náhodným návštevníkom hradu, ktorí sa rozhodli k našej oslave pridať, ponúknuť pestrý a zaujímavý program pre všetky vekové kategórie, množstvo sprievodných akcií a samozrejme chutné a rozmanité občerstvenie. Kto mal záujem, mohol našu spoločnosť podporiť dobrovoľným príspevkom, za ktorý si mohol vybrať zo širokej ponuky drobností s logom našej akcie DOWN SYNDROME POSITIVE. Toto logo nesie odkaz hovoriaci o nastavení človeka,



ktorý ho prezentuje, a zámerne sme zvolili anglickú verziu, pretože je zrozumiteľná aj ľuďom tu na Slovensku, ale aj ďaleko za hranicami Slovenska. A tak si napríklad naši zahraniční hostia, ktorí prišli s nami oslavovať až z ďalekého Holandska, Nemecka, alebo z neďalekých Čiech, mohli so sebou odniesť tričko, ponožky, či pláštenku, nielen ako spomienku na jednu príjemnú sobotnú akciu na Slovensku, ale aj ako správu, ktorú týmto logom posielame do sveta, a síce – že k ľuďom s Downovým syndrómom sme pozitívne nastavení a že naša SDS sa svojou činnosťou snaží o ich pozitívne vnímanie celou spoločnosťou. A keďže ohlasy na oslavu nášho výročia boli hlavne pozitívne, a to aj zo strany nezainteresovaných ľudí, veríme, že sa nám to darí. Samozrejme, vyskytli sa aj drobné výčitky, ale pri takej veľkej akcii a takom množstve zúčastnených ľudí, by bolo asi naivné očakávať stopercentnú spokojnosť. Každú kritiku sme zaznamenali a zobrali ako podnet, na čo si dať pozor v budúcnosti. Takže vo všeobecnosti áno, som spokojná s tým, ako to celé dopadlo.

Ako oslava prebiehala? Čo všetko účastníci mohli vidieť, zažiť? Aká bola účasť? Ste spokojná?

Oslava sa začínala dopoludnia o 10:00, avšak prví hostia chodili na hrad už oveľa skôr. Schádzali sa z celého Slovenska a počas celého dňa. Na hrad prišlo v ten deň viac než 1 300 návštevníkov, z toho približne 300 prišlo na našu oslavu, čo nás veľmi teší. Programom sprevádzala Mirka Martináková. Jej výkon bol veľmi profesionálny a na javisko k účinkujúcim dokázala spontánne zapojiť ľudí z hľadiska. V rámci programu mohli ľudia vidieť vystúpenie PACI – PAC pre najmenšie deti, vystúpenie talentovaných ľudí s DS, či už zo združenia ARABESKA (tanec), HOPI HOPE (divadlo), alebo sólo vystúpenia Matúša Blaščíka (hra na harmonike) alebo Lucky Vlkovej (hra na flautu a spev). Okrem toho nám deň svojimi ukážkami spestrili sokoliari z Aquila Bojnice, šermiari NORMANI, psovodi z K7 Žilina, neplánovane nám do programu vstúpili juniorské reprezentantky Slovenska vo floorbale, ktoré nám symbolicky vyjadrili podporu a za odplatu sme im podporu na majstrovstvách sveta symbolicky sľúbili my. Tí, čo mali chuť si zatancovať, mohli tak spraviť v sprie-

vode profesionálov z LT Dance Nová Dubnica. V priestoroch hradnej veže bola nainštalovaná výstava FS Javorček, ktorý v tomto roku oslavuje 20. výročie svojho založenia a v ktorom pôsobilo veľa tanečníkov s DS. Vyvrcholením dňa bolo nádherné záverečné vystúpenie GOSPEL family z Novej Dubnice.

Počas dňa sa divákovi v hľadisku prihovoriť docentka Majka Šustrová, čestná predsedníčka a zakladateľka SDS, Robo Lezo, aktuálny predseda SDS, Cora Halder, zástupkyňa európskej spoločnosti DS EDSA, Dagmar Dzúrová, predsedníčka českej spoločnosti DS, Janka Žitňanská, europoslankyňa za SR. Okrem oficiálneho programu mohli všetci účastníci osláv absolvovať či už osobne, alebo so svojimi rodinnými príslušníkmi sprievodné akcie – vyskúšať si tvorbu keramiky na hrnčiarskom kruhu, ozdobiť si medovníčky podľa vlastnej fantázie, vyrobiť si drobné korálikové ozdôbky, vyskúšať si canisterapiu, odpotiť sa s dravými vtákmi, dať si spraviť dočasné tetovanie, oboznámiť sa s technikou čistenia chrupu, či overiť si jej správnosť, vyblázniť sa na skákacom hrade, zabaviť sa pri ľahkých pohybových alebo rozumových disciplínach. No a v neposlednom rade si pochutiť na ponúkaných gurmánskych špecialitách. Okrem stánkov s občerstvením si mohli hladoši pochutiť na kotlíkovom guláši, ktorý sa počas celého dňa varil pri hradnom múre, či na syrových špecialitách. A aká by to bola oslava bez torty? Tie boli dokonca tri, takže na svoje si prišli aj maškrtníci. Popritom všetkom som si všimla, že sa ľudia tešili zo vzájomných stretnutí, mali možnosť prehodiť niekoľko slov, spoznať nových zaujímavých ľudí a vidieť opäť „starých známych“, s ktorými sa nemajú možnosť často vídať, lebo im to neumožňuje vzdialenosť. Zaujímavé boli reálne stretnutia internetových priateľstiev.

Čo sa účastníkom najviac páčilo?

Každý si v rámci programu našiel svoje. Najmenším sa najviac páčilo detské hudobné vystúpenie, maľovanie na tvár, skákací hrad. Tým väčším stánky, kde mohli využiť vlastnú tvorivosť a šikovnosť, no a najväčším asi stánky s občerstvením. Mne osobne sa najviac páčilo to, že som videla usmiatech a spokojných ľudí, ktorí sa tešili z krásneho dňa a zo vzájomnej prítomnosti. Potešilo ma vidieť usmiateho a spokojného predsedu Roba.

Na príprave osláv ste sa aktívne podieľali, aké boli, ako prebiehali?

Oslavy prebiehali hladko, nevyskytol sa žiaden väčší problém. A tie menšie sme zvládali riešiť „za behu“. Na samotný priebeh sa dá pozrieť z dvoch strán. Zo strany nás, organizátorov, hodnotíme oslavy pozitívne. Zúčastnilo sa ich veľa ľudí, počasie vyšlo, program prebiehal hladko. Síce by sme si ich užili viac, ak by sme boli na tej druhej

strane – na strane hostí, ale dobrý pocit z toho, že všetko išlo viac-menej plynulo a že tá druhá strana, čiže hostia, boli spokojní, vyvážil tú pohodu a bezstarostnosť, o ktoré sme boli ako organizátori ukrátení. A že hostia spokojní skutočne boli, o tom svedčia pozitívne ohlasy, ktoré dodnes dostávame či už prostredníctvom mailov, komentárov na facebooku, alebo osobne.

25. výročie je krásne číslo, ako ho vnímate vy? Kam sa SDS na Slovensku za ten čas posunula?

Ja osobne som matkou 23-ročného mladého muža s Downovým syndrómom. A do kontaktu s SDS som sa dostala už v čase jeho útleho detstva, takže dávno, avšak nie od úplného vzniku spoločnosti. Nemôžem teda hodnotiť, ako fungovala v samotných začiatkoch. Ale určite dostala dobré základy. SDS aktívne funguje dodnes a základný princíp jej fungovania zostal zachovaný – podporovať a pomáhať rodinám s deťmi s Downovým syndrómom. Za tých 25 rokov sa SDS určite vyvinula, dospela. Má širší záber pôsobnosti. Okrem organizovania letných či zimných pobytov pre rodiny s deťmi realizuje každoročne aj letný tábor pre mládežníkov s DS bez rodičov, naďalej vydáva časopis Slnečnica, ktorého kvalitu sa snažíme držať na vysokej úrovni, má aktívnu facebookovú stránku, webovú stránku, organizuje medzinárodné plavecké preteky pre zdravotne znevýhodnenú mládež, zastrešuje putovnú výstavu fotografií ľudí s Downovým syndrómom SME AKO VY sprevádzanú prednáškou na tému Downov syndróm. Pod hlavičkou SDS sa snažíme o presadzovanie úspešnej integrácie v rámci predškolských a školských zariadení, ale hlavne o šírenie pozitívneho posolstva o ľuďoch s Downovým syndrómom. A myslím si, že to je hlavný kľúč k tomu, aby boli títo ľudia bežnou spoločnosťou akceptovaní, vnímaní bez predsudkov a aby im bežná spoločnosť dala šancu na plnohodnotný život. Že sa nám to síce pomaličky, ale isto darí, o tom svedčí už niekoľko úspešných adopcií detí s Downovým syndrómom a niekoľko úspešne integrovaných detí s Downovým syndrómom do bežných škôl a škôlok. Našou snahou je, aby sme nemuseli písať slovíčka „zopár“ a „niekoľko“, ale aby sme o týchto veciach mohli hovoriť s úplnou samozrejmosťou. Veríme, že sa k tomuto cieľu budeme približovať stále viac a o 5 rokov, keď budeme oslavovať našu tridsiatku, spokojne skonstatujeme, áno, darí sa nám to.

Ďakujeme za rozhovor.

Rozhovor viedla **Mg. Katarína Peterecová**

Play Wisely® MÚDRE HRANIE SA

Play Wisely® predstavuje podnetnú zážitkovú hru, ktorá podporuje optimálny rozvoj mozgu dieťaťa počas kritického obdobia formovania nervových dráh od 4 mesiacov do 3 rokov a pomáha tak zvýšiť efektivitu jeho neskoršieho vzdelávania.

Cieľ Play Wisely®. „Aktivovať a naladiť“ všetky mozgové bunky pre ich optimálnu činnosť a vytvoriť pevné neurónové spojenia, ktoré sa stanú základom mozgovej a pohybovej obratnosti dieťaťa. Program ponúka deťom správne aktivity v správnom čase s ohľadom na ich psychomotorický vývin, rozširuje zmyslový, pohybový, rozumový, jazykový, psychický a sociálny potenciál dieťaťa. Lekcie sú zároveň inšpiráciou rodičom „ako sa učiť a hrať múdro“ a prehľbujú ich vzájomný vzťah.

Korene Play Wisely®. Program Play Wisely® sa zrodil v americkom Texase v roku 2003. Zakladateľkou programu je Patty Hannan, bývalá vrcholová gymnastka USA. Patty absolvovala štúdium neurovedných odborov na Juhozápadnej lekárskej škole v Utahu a vytvorila unikátnu The Directionality Method™ (Metóda orientácie v smeroch). Táto metóda je založená na zásadnom vplyve, ktorý má gravitácia na spôsob fungovania ľudskej výkonnosti a podporuje prirodzené schopnosti učenia a pohybu. Metóda vznikla na základe výskumu pre NASA Johnson Centre v USA a je natoľko inovatívna, že bola v roku 2006 v rámci Fóra raného vzdelávania prezentovaná na Oxfordskej univerzite v Spojenom kráľovstve.

Z čoho pri lekciách Play Wisely® vychádzame?

Neuroveda. Detský mozog je oveľa aktívnejší, „plastickejší“ a spotrebuje až dvakrát viac energie v porovnaní s mozgom dospelého človeka. Dospelý človek by potreboval približne 60 rokov, aby sa naučil všetko, čo sa dieťa naučí v prvých troch rokoch svojho života. Detský mozog sa veľmi výstižne prirovnáva k špongii, ktorá do seba absorbuje všetko zo svojho okolia. Program Play Wisely® je pripravený tak, aby

pomohol prepojiť všetky dôležité centrá v mozgu, a to prostredníctvom pevných spojení, ktoré zaistia presný a rýchly prenos signálu.

Princípy Montessori. Sú postavené na pedagogike Márie Montessoriovej, kde sa nazerá na senzitivné (citlivé) obdobia vývinu, v ktorých sa dieťaťko aktuálne nachádza. Prináša slobodu v hraniciach. Ide o celostné prežitie dieťaťa v súlade s jeho senzitivnými obdobiami a vedením k samostatnosti, a to vďaka hlavnému princípu „*pomôž mi, aby som to urobil sám*“.

Detská hra. Je najprirodzenejšou činnosťou dieťaťa a zároveň jeho základnou psychickou potrebou. Dieťa prostredníctvom hry poznáva svet, učí sa. Hra dieťaťu prináša radosť, uspokojenie, uvoľnenie – prispieva k psychickej rovnováhe a taktiež buduje dôveru v samého seba.

Ako lekcie prebiehajú?

Lekcia trvá 30 minút vedených odborným lektorom. Rodič je na lekcii vždy prítomný, no všetka aktívna časť lekcie je vždy na lektorku. Lekcie prebiehajú buď individuálne alebo vo dvojici. Rodičia pre svoje dieťa môžu vybrať aj lekcie v anglickom jazyku. Lekcie majú pevnú a jasnú štruktúru, čo pomáha deťom sústrediť sa na požadovanú činnosť a cítiť sa bezpečne. Lekcia prebieha v troch častiach: **Kognitívne karty.** Prvých približne desať minút lekcie pracujeme s výučbovými kartami, pomocou ktorých sa snažíme podporiť u dieťaťa jeho rozumové schopnosti. Karty obsahujú niekoľko kolekcií, ktoré zahŕňajú cvičenia na zrkové vnímanie, pozornosť, pamäť, základné matematické myslenie, vizuálne aj akustické rozlišovanie veľkostí, rozlišovanie farieb a pod. Tieto atribúty sú vždy na každý



týždeň vsadené do určitého geometrického tvaru (napr. štvorec, hviezda, kruh a pod.), s ktorým ďalej pracujeme. **Jemná motorika.** Ďalšou časťou lekcie sú aktivity zamerané primárne na rozvoj jemnej motoriky, precízneho úchopu. Do približne 10. mesiaca deti skôr vyberajú predmety a postupne sa učia chápať princíp vhadzovania a vkladania drobných predmetov (loptičiek, korálikov, žetónov, špáradiel atď.). Využívame aj originálne pomôcky Montessori s príslušnou prezentáciou pre dieťa. **Hrubá motorika.** Poslednú časť lekcie tvoria cvičenia zamerané na rozvoj hrubej motoriky. Každý týždeň je postavená prekážková dráha, ktorú dieťa vždy čo najsamostatnejšie prelieza či prechádza. Okrem toho je každý týždeň zameraný na konkrétnu motorickú schopnosť – hádzanie, kopanie, rovnováhu, rotáciu, silu. Podľa toho sú postavené aj vedľajšie stanoviská pre deti. Pri deťoch do jedného roka sa snažíme sledovať a podporovať ich zdravý psychomotorický vývin a správne ho v tomto smere stimulovať spolu s odovzdaním dôležitých informácií rodičom.

Play Wisely® a deti so znevýhodnením

Keďže v rámci hry stimulujeme základné schopnosti primerane k veku a stupňu vývinu dieťaťa, často si môže lektor spolu s rodičom všimnúť mierne odchýlky v jeho vývine a vyhľadať včasný odborný zásah. Program Play Wisely® bol pôvodne vyvinutý pre zdravé deti, ale úspešne sa využíva aj pri práci s deťmi s nerovnomerným vývinom. V programe máme zaradené deti s Downovým syndrómom, s DMO, so slabšou pozornosťou, s ľahšou formou autizmu, či s rôznymi inými zmyslovými dysfunkciami. Z programu profitujú aj detičky s oneskoreným vývinom reči. Play

Wisely® vnímame aj ako nástroj ranej intervencie pre tieto deti, vďaka ktorému môžu naplno využiť svoj potenciál napriek ich ťažkostiam. V rámci programu vieme dieťaťku ponúknuť práve tie podnety, ktorých stimuláciu potrebuje posilniť.

Dúhová terapia hrou

V rámci bratislavského centra Play Wisely® ponúkame aj program tzv. „Dúhovej terapie hrou“. Dúhová terapia hrou je liečebno-pedagogický program určený pre deti so špeciálnymi potrebami vo veku 2,5 až 6 rokov. Zameriava sa na deti, u ktorých sa prejavujú zistené či nezistené vývinové odchýlky v správaní, v mentálnom a rečovom prejave, v pohybovom aparáte, ale taktiež pri poruchách pozornosti, poruchách učenia či prvkoch autizmu. Program Dúhová terapia hrou kombinuje nami overený prístup Play Wisely® a pestrú paletu ďalších expresívnych terapií, ktorými sú muzikoterapia, arteterapia, psychomotorická terapia, činnosťná terapia a podobne. Všetko sa deje na podklade princípov Montessori a pod vedením vyškolených lektorov. V rámci terapie Montessori sme sa inšpirovali svetovo uznávanou terapeutkou a pedagogičkou Lore Anderlikovou, ktorá od roku 1986 pracuje v Mníchove vo svojej súkromnej praxi s deťmi s rôznymi znevýhodneniami.

Hlavné ciele programu Dúhová terapia hrou:

podpora a stimulácia vo všetkých vývinových oblastiach, podpora samostatnosti a dôvery vo vlastné schopnosti, včasná intervencia, inklúzia. Program Play Wisely® v kombinácii s Dúhovou terapiou hrou môže byť vhodnou podpornou terapiou pre detičky s rôznymi znevýhodneniami. Sú založené na jedinečnosti každého dieťaťa a láskavom prístupe k nemu. Každé dieťaťko vnímame ako výnimočnú osobnosť s individuálnym prístupom, vždy s úctou a bez predsudkov, pričom rešpektujeme jeho aktuálne prežívanie. Radi vás a vaše dieťaťko v našom centre privítame. Kontakt na www.mudrehranie.sk

**Mgr. Hana Ondrušová, Mgr. Klára Kulichová,
Mgr. Veronika Vikrutová**



MAMA NA PLNÝ ÚVÄZOK

Gemma Blakerová je matkou šiestich detí mladších ako 13 rokov. Má dvoch chlapcov s autizmom a adoptívnu dcéru s Downovým syndrómom. Pracuje ako koučka pre ženy, ktoré sa starajú o deti so špeciálnymi potrebami a bloguje na [3principles6kids.com](https://principles6kids.com). V minulosti Gemma pracovala ako učiteľka.

Aká je prvá vec, ktorú hovoríte ženám starajúcim sa o deti s mentálnym postihnutím s komplexnými potrebami?

Často, keď žena robí niečo pre seba, cíti sa sebecky. Považuje to za neprijateľné. Potreby svojho dieťaťa považuje za dôležitejšie ako svoje vlastné, najmä ak ide o dlho očakávané vytúžené dieťa, alebo napr. dieťa so zdravotným problémom.

Matky si môžu myslieť, že uprednostňovanie svojich potrieb je morálne nesprávne. Ale celé to začína vami, akceptovaním toho, čo treba prijať a uvedomením si toho, čo ovplyvniť nedokázate. Správanie, nálady vášho dieťaťa alebo jeho potreby často nedokázate ovplyvniť. Musíte sa pozrieť do seba a rozhodnúť sa, čo vo svojom živote môžete v danej chvíli zmeniť a čo je potrebné jednoducho akceptovať. Snažíte sa vyvážiť všetky oblasti svojho života: vzťah s partnerom, vaše ďalšie deti, starostlivosť o domácnosť, zamestnanie, všetky časti života. Keď máte dieťa so špeciálnymi potrebami, zrazu to môže predstavovať celú vašu existenciu. Sú obdobia, keď je to vhodné, ale musíte si byť stopercentne istá tým, čo je skutočné a čo je len spoločenskou povinnosťou alebo sociálnym očakávaním. Opýtajte sa sama seba „čo musím“ a „čo by som mala“ a ujasnite si rozdiel. Zamyslite sa nad všetkými kúskami svojho života a rozhodnite sa, čo je pre vás prijateľné a čo nie. Napríklad ja som zistila, že sa musím vzdať pozvaní na sabat, lebo to pre nás všetkých bolo príliš stresujúce. Ale na druhej strane sa nevzdám tichej kávy s manželom raz týždenne v kaviarni.

Koho a ako by som mala požiadať o pomoc?

Prvou osobou je váš manžel. V reálnom svete sa muži nezúčastňujú na starostlivosti o deti, tá leží na ženiných pleciach. Muži si môžu myslieť, že to nie je ich problém a ženy si môžu myslieť, že sa nemôžu na muža spoľahnúť, ale ani jedno z toho nie je pravda. Úprimne sa so svojím manželom porozprávajte, možno aj prostredníctvom mediátora.

Požiadajte o pomoc systém, rodičia nie vždy poznajú svoje práva. Nájdite organizácie a profesionálne inštitúcie, ktoré vás môžu poučiť o vašich právach.

Požiadajte o pomoc členov širšej rodiny, napríklad súrodencov, starých rodičov, ale tak, že sa čo najformálnejšie dohodnete na pravidelnej pomoci, aby ste o ňu nemuseli zakaždým žiadať. Ide o dohodu, na ktorú sa budete môcť spoľahnúť bez toho, aby ste opakovane o pomoc museli prosiť. Je to lepšie pre všetkých zúčastnených, lebo mamičky s pomocou môžu počítať a tešiť sa na ňu a členovia širšej rodiny zasa vedia, že ide o pomoc raz do týždňa alebo raz za mesiac. V tomto smere si treba vytvoriť pevné hranice. Musíte proaktívne požiadať o konkrétnu pomoc, ktorú potrebujete.

Ako pomôžem sama sebe?

Neprežite svoj život tým, že sa stále budete snažiť ísť hlavou proti múru. Ak narazíte na nepreniknuteľnú bariéru, neumorte sa myšlienkou „mala by som“, (oni by mali, on by mal). Myšlienky o tom, čo je a nie je fér, vám nepomôžu. Sklamanie, nespravodlivosť a neúspechy sú v podstate súčasťou života.

Sú to veci, ktoré sa ťažko prehltajú, ale stráviť svoj život plačom nad tým, čo mohlo byť a čo malo byť, je slepou uličkou. Takmer 100 % predpokladov, ktoré si o svete urobíme, je nepravdivých. Napríklad nie je pravdou, že musíte hrdinsky niesť to, čo vám život naložil bez toho, aby ste ukázali svoju zraniteľnosť. Nie je pravdou, že nemáte právo žiadať o pomoc.

Nie je pravdou, že existuje zlatý štandard rodičovstva, ktorý musíte neustále dosahovať. Naše deti sa musia učiť žiť a prekonávať aj prekážky. Musia sa naučiť vyrovnávať sa s vecami, ktoré nie sú ideálne. Najväčšou cnosťou je venovanie dostatočného času na pestovanie dobrých vzťahov. Nie byť reaktívnou a žiť s presvedčením, že okolie je ku mne nepriateľské. Aktívny spôsob života pomáha predchádzať stavu, keď sa k vám nikto nedokáže priblížiť. Niekedy sa treba vrátiť, získať širšiu perspektívu a uvidieť motiváciu druhých ľudí.

Nájdite ľudí, ktorí vám rozumejú, podporné skupiny. Záchranou môjho života je skupina Norwood's Rainbow Group. Každý týždeň mám hodinu a pol emocionálnej a praktickej

podpory a šancu učiť sa od iných rodičov, zatiaľ čo o moje deti je postarané. Spoznajte sami seba. Nájdite si zopár vecí, ktoré sú pre vás zmysluplné. Nájdite niekoľko malých, relatívne lacných vecí, na ktoré sa môžete tešiť. Každá žena má iné. Ale začleňte ich do svojho programu a snažte sa ich dodržiavať. Zistite, čo vás privádza do šialenstva a pracujte na tom, aby ste sa ochránili. Odpusťte si a milujte sa. Niekedy sa vám to nepodarí. To je prosto život.

Zdroj: <https://cms.norwood.org.uk/news/how-to-care-for-yourself-when-youre-a-carer-of-children-with-complex-learning-disabilities/>

ART BRUT V GUGGINGU



Umelecké prejavy v štýle art-brut ma fascinujú už dlhý čas. Začalo to výstavou INSITA, ktorú som v minulosti navštívil asi dvakrát – bolo to trienále umenia outsiderov, naivného umenia, či umenia art brut, ako sa vraví umeleckému prejavu neškolených samoukov.

Dala sa vidieť v SNG, či v Inchebe. Neskôr som navštívil zopár miest, kde sa podobné umenie vyskytovalo a vystavovalo – Liga za duševné zdravie v Petržalke, Schaubmarov mlyn v Pezinku, rôzne malé výstavy v Rakúskom inštitúte, v Galérii 19 či v Hopkirk bare v Bratislave. Umenie, ktoré je „naivné“, svojím spôsobom až detské, má naozaj silnú výpovednú aj výtvarnú hodnotu.

Tentoraz som sa bol pozrieť v Rakúsku, do múzea v Guggingu neďaleko mestečka Klosterneuburg. Ide o známe umelecké centrum, v ktorom klienti tvoria už dlhé roky. Pri zrode toho centra stál psychiater Leo Navratil, ktorý koncom päťdesiatych rokov, inšpirovaný študijným pobytom v Londýne, žiadal svojich blízkych aj pacientov, aby tvorili rôzne kresby na experimentálne účely. Na svoje prekvapenie našiel medzi nimi aj ľudí umelecky nadaných. V roku 1970 sa uskutočnila prvá verejná prezentácia umelcov z Guggingu v galérii vo Viedni. V roku 1981 založil Navratil „Centrum pre umenie a psychoterapiu“, kam pozýval umelecky nadaných psychiat-



rických pacientov. Neskôr centrum prevzal Navratilov nasledovník Johann Feilacher a názov sa zmenil na Dom umelcov. V súčasnosti má Dom umelcov 12 obyvateľov, z toho 6 je umelecky aktívnych. V rámci Domu umelcov je verejnosti sprístupnená izba, kde tvoril a žil August Walla, umelec s diagnostikovanou schizofréniou. August Walla je známy tým, že maľoval na verejné objekty. Jeho tvorba sa vyznačovala strachom z prázdnoty, čo vidno aj v jeho miestnosti, ktorá je pokrytá maľbami vrátane stien a stropu, až sa akoby zlievajú do jedného veľkého umeleckého diela.

Okrem domu umelcov Art Brut Centrum pozostáva z múzea, galérie a ateliéru. V múzeu je možné vidieť diela od roku 1960 po súčasnosť, ktoré ponúkajú historický prehľad výtvarnej činnosti umelcov v Guggingu. Druhá časť múzea slúži ako výstavný priestor pre nestále expozície.

Mgr. Michal Kralovič



Žijeme TAK, alebo voľnočasových aktivít nie je nikdy dosť

Pred takmer vyše 2 rokmi prišla naša dcéra domov s novinkou, že v Karlovej Vsi začína fungovať nejaký nový tanečný klub. Vraj o tom počula na nácviku ich folklórnej skupiny. No a našim dospelým deťom, Janke, Tomášovi, Renátke a ďalším, nebolo viac treba. Hneď v najbližší víkend sa vybrali „na výzvedy“. Tak sa im tam zapáčilo, že zostali. Mnohí z nich dodnes.

Práve v tom čase prežíval ich obľúbený folklórny súbor Harmatanec, ktorý mal nácviky v bratislavskej IUVENTE, nečakanú krízu. Ich vedúci súboru a choreograf Ondrej Molitoris, ktorý viedol súbor niekoľko rokov, im postupne a ohľaduplne ohlasoval, že súbor utlmuje svoju činnosť. Nemohli tomu uveriť, veď fungovanie v súbore prinieslo nadšeným tanečníkom veľa krásnych chvíľ. Či už počas nácvikov, kde mali možnosť zoznámiť sa bližšie s ľudovou hudbou, zaspievať i zatancovať si, ale aj počas vystúpení, kde si zakaždým užívali potlesk divákov. Najskôr na vianočných trhoch na Hlavnom i Hviezdoslavovom námestí a potom aj na ďalších väčších podujatiach, ako Preteky kačíc v Čunove, Dni vodníkov v Bratislave i na folklórnom festivale Hrušov.

Boli to všetko mladí ľudia s mentálnym znevýhodnením, mnohí z nich mali aj pridružené pohybové problémy. Zladiť svoje neposlušné údy do usporiadaného folklórneho tanca bolo pre nich (a pravdaže aj pre ich vedúcich) nesmierne ťažké. Ale o to viac sa usilovali – pohybová aktivita pri krásnej temperamentnej hudbe výdatne prispievala k ich dobrej nálade i fyzickej kondícii.

Jedného dňa v roku 2015 sa však dozvedeli, že súbor Harmatanec končí. Naši mladí folkloristi to nedokázali pochopiť. Vedeli, že Ondro má okrem nich aj množstvo iných aktivít: popri práci študoval choreografiu a sám pôsobil vo folklórnej sfére. Nuž – museli sa s tým zmieriť. Strata bola o to väčšia, že niekoľko rokov im bol nielen vedúcim, ale aj kamarátom – trávili spoločne veľa pekných chvíľ. Dal im dokonca ušiť nové kroje, ktoré mali slúžiť ešte zopár rôčkov.

No ale ako to už býva, naše „decká“ nesmútili dlho. V tom čase už objavili nový klub – občianske združenie Žijeme



TAK, ktoré vzniklo na jeseň 2015. Zhodou okolností tiež v Karlovej Vsi. Tiež v sobotu. No a čo je naozaj neuveriteľné – tiež zameraný na tanečné a pohybové aktivity. Dokonca s ešte širším záberom. Bývalí tanečníci z Harmatanca i ďalší členovia si ho veľmi obľúbili – dodnes je dôležitou súčasťou ich víkendov.

Jednej z vedúcich, Mgr. Zuzane Kucharovej, PhD., sme položili niekoľko otázok. V čase založenia OZ Zuzka pracovala ako psychologička v DSS a v súčasnosti sa okrem koordinovania aktivít Žijeme TAK venuje aj oblasti náhradnej rodinnej starostlivosti v OZ Návrat.

Kedy a ako vzniklo vaše občianske združenie?

Naše občianske združenie vzniklo na jeseň v roku 2015. Na začiatku stála Danko Augustínová, mama dcéry Karin s mentálnym znevýhodnením, a tri dievčatá, ktoré život zavial pracovať do jednej DSS: Katka Gubčíková, Zuzka Kucharová a Darinka Troiáková. Pani Danko dobre poznala potreby svojej dcéry a často riešila problém, čo s jej voľným časom cez víkendy. Vedela, že aj iní rodičia to riešia. No a rozhodla sa konať.

Prečo názov „Žijeme TAK“?

To slovíčko TAK sa nepíše veľkými písmenami náhodou. Je to skratka od slov **T**ancom. **A**ktivitou. **K**omunitou. Tým všetkým naše združenie žije.

Reagovalo vaše občianske združenie na nejaké biele miesto v poskytovaní voľnočasových aktivít?

Ako rodičia mladých ľudí s mentálnym znevýhodnením a sociálni pracovníci a psychológovia pracujúci s touto skupinou sme pozorovali, že v súčasnosti už pre nich

existujú rôzne služby – v zariadeniach a organizáciách naprieč celým Slovenskom. Tie podporujú najmä ich samostatné bývanie, zamestnanosť a rozvoj praktických zručností. Vnímame však, že tu stále chýbajú možnosti trávenia voľného času pod odborným dohľadom na pravidelnej báze. Veď život, to nie sú iba pravidlá a práca, ale aj voľnosť a zábava.

Rodičia a iní príbuzní našich klientov sú často už vo vyššom veku, alebo musia namáhavo hľadať rovnováhu medzi prácou, súkromným a rodinným životom a starostlivosťou o svoje deti so znevýhodnením. Môže byť pre nich náročné pripravovať pre svoje dospelé deti a súrodencov pestrý program na víkendy a prázdniny. Takisto si občas potrebujú sami oddýchnuť a načerpať sily, aby mohli dobre plniť rolu sprievodcu životom svojich blízkych. Ďalej pokladáme za veľmi dôležité, aby boli ľudia s mentálnym znevýhodnením v dobrej fyzickej a mentálnej kondícii. Najlepším prostriedkom k tomu je pravidelná a rôznorodá pohybová aktivita a spoločenstvo ľudí – komunita, ktorá ich prijíma a rešpektuje v ich jedinečnosti.

Čo je ťažiskom vašej činnosti?

Zo svojich skúseností vieme, že byť plnohodnotnou súčasťou spoločnosti je pre ľudí s mentálnym znevýhodnením často behom na dlhé trate. Pokúšame sa, aby táto cesta bola rozmanitá a obohacujúca. Aby nemuseli ísť len po vopred určených koľajach a trasách. Aby mohli spoznávať nové, učiť sa a rásť – veď ako sa hovorí, jediné limity sú tie, ktorým sami veríme.

Aktívne vyberáme zaujímavé ciele, ale zároveň sa nechávame viesť skvelými nápadmi a postrehmi našich klientov. Pozývame na našu cestu rôznych inšpiratívnych ľudí – našich dobrovoľníkov – s rôznymi talentmi (od tanca po výtvarné nadanie), ale hlavne s otvoreným srdcom a schopnosťou hľadiť na našich klientov ako na rovnocenných partnerov. A veríme, že sa môžeme inšpirovať navzájom.

Čím sa líši vaše občianske združenie od ostatných podobne zameraných skupín? Fungujete na základe nejakého projektu?

Myslíme si, že treba hľadať hlavne to, čo nás spája, a nie to, čo nás rozdeľuje... Považujeme za dôležité stretávať sa a diskutovať s DSS a neziskovými organizáciami, ktoré ponúkajú svoje služby rovnakej cieľovej skupine ako my. Spoločnými silami môžeme prinášať pestrejšie a efektívnejšie programy, ktoré budú zohľadňovať špecifické potreby ľudí s mentálnym znevýhodnením. Naše aktivity koordinujeme aj so združením ZPMP v SR.

Fungujeme na dobrovoľnej báze (bez nároku na mzdu), ale radi a často spolupracujeme s viacerými organizáciami, ako je Karloveský športový klub, Nadácia Pontis, Bratislavské

dobrovoľnícke centrum, či firmami (napr. naše viacdenné výlety sú čiastočne financované cez rôzne zamestnanecké granty).

Aké je aktuálne dianie vo vašom klube?

Naše súčasné aktivity sa dajú rozdeliť do troch oblastí. Každú sobotu od 15:00 do 17:30 hod. sa stretávame v priestoroch tanečnej sály na Púpavovej v mestskej časti Karlova Ves, kde sa venujeme rôznym pohybovým a relaxačným aktivitám (moderný, spoločenský i ľudový tanec, zumba, joga a pilates) a kreatívnym aktivitám (karaoke šou, spev, tvorba rôznych dekorácií). Raz za čas vyrazíme za aktivitami niekam do Bratislavy, či už za kultúrou (múzeum, galéria, koncert, divadlo) alebo do prírody (výlet, opekanie, botanická záhrada). 3 x do roka cestujeme na niekoľkodňové výlety, na ktorých objavujeme krásy Slovenska. Najradšej chodíme do termálnych kúpeľov (Piešťany, Štúrovo, Poľný Keso), či na turistiku (Kunerad, Donovaly). Ale boli sme aj na farme – pozrieť si zvieratká a zajazdiť si na koňoch.

A čo plány do budúcnosti?

Tešíme sa z drobností: keď sa nám podarí zísť v čo najväčšom počte a stráviť spolu pekné chvíle pri tanci a rozhovoroch – dúfajme, že takýchto príležitostí bude čo najviac. Aktuálne sa chystáme na kúpalisko v Dunajskej Strede a v máji dokonca na náš prvý výlet do zahraničia – do stavežatej Prahy. K dlhodobjším plánom môžeme zaradiť letný týždenný pobyt a diskotéku pre mladých ľudí s mentálnym znevýhodnením z rôznych zariadení Bratislavy a západoslovenského kraja.

Kolko mladých ľudí chodíeva na stretnutia?

Na našich aktivitách sa pravidelne zúčastňuje 15 kamarátov, ďalších 10 ich chodí občas. No a prínosom je aj občasná prítomnosť rodičov, ktorí si počas našich stretnutí môžu posediť v kútiku s občerstvením.

Ste otvorení prijímaniu nových členov?

Ak vás naše aktivity zaujali, pokojne sa nám ozvite (napr. cez facebook alebo na zijemetak@gmail.com) a my sa s vami radi dohodneme, kedy by ste nás mohli prísť pozrieť, či zodpovieme vaše otázky.

Ďakujeme za rozhovor.

PhDr. Anna Kucharíková, PhD.

Čo nového v ZPMP Bratislava IV.



Je toho dosť. Najväčšou novinkou je však zmena štatutárnej zástupkyne. Od roku 1995 bola v tejto funkcii Naďa Ramacsayová. Rovných 22 rokov. Všetci si myslíme, že to robila najlepšie, ako sa dalo. S láskou a plným nasadením. Výstižný je komentár Janky Dračkovej, keď sme rokovali o zmene. „Je to Nadino združenie a je o nej.“ Treba vyzdvihnúť Nadinu schopnosť, Obklopiť sa ľuďmi, ktorí sú akční, zodpovední a spoľahliví. Roky mala k dispozícii vynikajúcu účtovníčku Agnešku Persche, ktorá vlani oslávila osemdesiatku. Keď sa Agneška s ťažkými zdravotnými problémami rozhodla žiť v domove dôchodcov mimo Bratislavy, Naďa ju nahradila Darinkou Redlerovou. Naďa bude mať 78 rokov a aj keď je stále šarmantná a plná nápadov, sama cíti, že už je všetko dnes inak a náročnejšie. Situácia sa vyvinula aj pre našu dlhoročnú aktívnu členku Renátku Frešovú. Má bohaté skúsenosti s organizovaním zájazdov do Chorvátska a usporadúvaním výstav. Je arteterapeutka a od roku 1999 pracuje v DSS prof. Karola Matulaya. O rok bude 10. výročie pravidelnej výstavy GENIÁLNY AMEDEO /MODIGLIANI/, kde je v role spoluorganizátorky. Od určitého času je miestom podujatia Kafé Scherz. Predtým vo Vinotéke Resius vo Vajnorochoch. Naše členky a členovia sú pravidelne účastníkmi tohto podujatia. Napr. Robert Dračka, Sandra Ebringerová, Maraš Navallany, Tomáš Redler, Alenka Semaníková, Adrián Slezák, Vladko Valenta a Zuzka Žákovičová. K Renátkinej pestrej minulosti aj prítomnosti patria utorkové popoludnia v Centre pre rodinu v Dúbravke na Bazovského 6, kde sa s rovnakým entuziazmom dlhodobo venuje arteterapii ľudí s mentálnym postihnutím. Naďa Ramacsayová bude aj naďalej Renátke Frešovej robiť „tieňovú poradkyňu“ a všetci členovia a členky výboru ostanú v plnej zostave, aby naše klubové stretnutia a letné a víkendové pobyty boli rovnako príťažlivé a pestré ako tie za posledných 22 rokov.

Mgr. Magda Papánková



Veselo na bále Mendosíno

Koncom januára (27. 1. 2018) sa konal bál Mendosíno, ktorý bol vyvrcholením tanečného seminára spoločenských tancov integrovaných párov pod garanciou Tanečného klubu Danube vedeného prezidentom Andrejom Mičunekom. Ide o jedinečný projekt, ktorý sa vďaka TK Danube realizuje už 17 rokov. Realizácia projektu (aj v spolupráci so ZPMP v SR) je príspevkom k vyrovnávaniu šancí a možností ľudí s mentálnym postihnutím žiť plnohodnotný život. Nehovoriac o tom, že dlhoročná realizácia tohto projektu nás presvedča o tom, medzi tanečníkmi s mentálnym postihnutím aj bez postihnutia môžu vzniknúť dlhodobé väzby a priateľstvá. O atraktivite projektu svedčí aj fakt, že o účasť na seminári majú záujem aj ľudia mimo Bratislavy. Radosť v očiach absolventov a ich rodinných príslušníkov je bonusom a zadosťučinením pre všetkých, ktorí sa im venujú. A aká bola atmosféra? Pozrite si v obrazovej prílohe.



...

Svetový deň Downovho syndrómu

21. marca 2018 sme si pripomenuli 13. výročie Svetového dňa Downovho syndrómu. Medzinárodná spoločnosť Downovho syndrómu (DSI) vyzvala priateľov na celom svete, aby vlastnými aktivitami a podujatiami prispeli k zvyšovaniu povedomia o tom, čo Downov syndróm je, čo znamená mať Downov syndróm, a akú dôležitú úlohu majú ľudia s Downovým syndrómom v našich životoch a komunitách.

Tento rok sa kampaň #WDS18 niesla v znamení „Môj prínos spoločnosti“.

Medzi priority kampane patrilo vysvetľovať verejnosti a kľúčovým osobnostiam:

- že ľudia s Downovým syndrómom počas svojho života významne obohacujú spoločnosť v školách, na pracoviskách, v komunite, vo verejnom a politickom živote, kultúre, médiách či športe,
- že negatívne postoje a nedostatok informácií o ich potenciáli zabraňujú ľuďom s Downovým syndrómom, aby mali možnosť prispievať do spoločnosti,
- že je dôležité poskytnúť ľuďom s Downovým syndrómom (a tým, ktorí ich podporujú) príležitosti, aby obhajovali svoje práva,
- a osloviť kľúčové zainteresované strany: verejné orgány, médiá, pedagógov, zamestnávateľov, aby poskytl ľuďom s Downovým syndrómom priestor na zmysluplné prispievanie a obohacovanie komunity.

...

Návšteva z Nadácií Velux

Už sa stalo zvykom, že v istých mílnikoch nás navštevuje náš konzultant z Nadácií Velux Rafal Szakalinis, ktorý nás sprevádza realizáciou projektu Bivio. Nebolo to inak ani tento rok, navštívil nás 9. marca 2018 a predmetom stretnutia bolo najmä sprostredkovanie informácií o postupe projektu, o čerpaní rozpočtu, ale aj prediskutovanie obsahov a plánov práce na najbližšie reportovacie obdobie.

...

Čo nové v BIVIO?

Prvých niekoľko mesiacov roku 2018 bolo pre projekt Vzdelávaco-rehabilitačného centra BIVIO mimoriadne dôležitých. Tak ako v jeho predošlých etapách, aj teraz sme pracovali na viacerých veciach súčasne. Pokračovala naša práca s deviatimi mladými ľuďmi, ktorí sú prvými klientmi BIVIO. Vďaka spolupráci s OZ Inklúzia absolvovali niekoľko dní praxe v kaviarni Radnička. Táto prax priniesla nový impulz do ich prípravy a výsledkom je aj to, že dve klientky centra BIVIO aktuálne pracujú v kaviarni Radnička formou aktívnej dobrovoľníckej činnosti. Dobrou správou je, že aj rekonštrukčné a stavebné práce na objekte, kde centrum BIVIO vzniká, sú na konci. Podali sme žiadosť o kolaudačné rozhodnutie a veríme, že čoskoro ho získame. Kolaudačné rozhodnutie je



správy z centrály

podmienkou na to, aby sme mohli začať objekt plnohodnotne využívať. Paralelne s kolaudačným konaním sme riešili aj návrh interiérového vybavenia a jeho obstaranie. Vzhľadom na veľkosť objektu išlo o časovo aj technicky náročnú prácu.

Keďže chceme, aby centrum BIVIO mohlo poskytovať svoje služby pre ľudí s mentálnym postihnutím bezplatne, musíme zabezpečiť, že jeho podnikateľské prevádzky budú nielen atraktívne a konkurencieschopné, ale že sa o nich zákazníci aj dozvedia. Práve s týmto cieľom aktuálne pracujeme aj na tvorbe novej webovej stránky a na dizajn manuálov projektu BIVIO. Všetky naše aktivity v rámci projektu smerujeme k tomu, aby sme mohli už v lete privítať prvých hostí v našom hoteli či reštaurácii. Budeme veľmi radi, ak medzi nimi budete aj vy! Aktuálne informácie sa určite dozviete na našom webe alebo na webe samotného projektu www.bivio.sk



...

Poskytovanie sociálnej pomoci ľuďom s mentálnym postihnutím

ZPMP v SR sa v lete 2017 pripojilo do realizácie pilotnej schémy participatívnej tvorby verejných politík, ktorá je jedným z pilierov národného projektu Úradu splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti (ÚSV ROS) s názvom: Podpora partnerstva a dialógu v oblasti participatívnej tvorby verejných politík.

Cieľom projektu *Poskytovanie sociálnej pomoci ľuďom s mentálnym postihnutím* je zavádzať dostupné služby pre klientov a ich rodiny, podporovať funkčnosť rodiny, dosiahnuť maximálnu možnú mieru samostatnosti a nezávislosti človeka s mentálnym postihnutím. V priebehu prvého štvrtroka 2018 sme zrealizovali 10 pracovných stretnutí s rodinami v Bratislavskom kraji, cieľom bolo mapovanie ich potrieb a očakávaní. Súčasne s tým prebiehal i dotazníkový prieskum. V ďalšej časti projektu bude dôležité spracovanie všetkých pripomienok do návrhu koncepcie a jej následné predloženie na rokovanie zastupiteľstva Bratislavského samosprávneho kraja. Všetky aktivity sa budú uskutočňovať v spolupráci s naším hlavným partnerom, Bratislavským samosprávnym krajom.



Úrad splnomocnenca vlády SR
pre rozvoj občianskej spoločnosti



ZPMP v SR

Máme veľkú radosť

Ministerstvo spravodlivosti SR podporilo žiadosť ZPMP v SR o dotáciu v oblasti ľudských práv na projekt **Sebaobhajovanie – šanca pre ľudí s mentálnym postihnutím II.**

Cieľom projektu je posilniť integráciu ľudí s mentálnym postihnutím, čo chceme dosiahnuť prostredníctvom realizácie kurzu sebaobhajovania pre túto skupinu a realizáciou celoslovenského stretnutia sebaobhajcov v jeseni. Projekt smeruje k posilneniu schopností presadzovať ľudské práva samotnými ľuďmi s mentálnym postihnutím a k posilneniu spolupráce medzi organizáciami, ktoré presadzujú ich práva. Vďaka podpore Ministerstva spravodlivosti SR sme v januári pokrstili knihu *Sebaobhajovanie – od myšlienky k činu. Príručka (nielen) pre odborníkov*. Zaujímavosťou o knihu nech kontaktujú Republikovú centrálu ZPMP v SR zmpvrs@zmpvrs.sk, 02/63814968.



...